

Monitorování implementace Úmluvy o právech dítěte

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
odbor pro mládež

Praha 2003

Obsah

Úvodem	3
I. Naplňování článků Úmluvy o právech dítěte ve světle realizovaného výzkumu	4
Článek 2 Nediskriminace	4
Článek 3 Přednostní zájem dítěte	5
Článek 4 Opatření státu k provádění práv zakotvených v Úmluvě	7
Článek 9 Oddělení od rodičů	9
Článek 12 Názor dítěte	10
Článek 13 Svoboda projevu	13
Článek 15 Svoboda sdružování	14
Článek 16 Ochrana soukromí	17
Článek 17 Přístup k vhodným informacím	18
Článek 19 Ochrana před násilím a zanedbáváním	21
Článek 24 Zdraví	27
Článek 27 Životní úroveň	29
Článek 28 Vzdělání	32
Článek 29 Cíle výchovy	38
Článek 31 Volný čas	39
Článek 32 Dětská práce	42
Článek 33 Zneužívání drog	44
Článek 34 Sexuální zneužívání	49
Článek 40 Justice pro mladistvé	51
Článek 42 Povinnost informovat o zásadách a ustanovení Úmluvy	55
II. Shrnutí	61
Příloha č.1 Výsledky faktorových analýz	70
Příloha č.2 Popis výběrových souborů	71

Úvodem

Cílem předkládané publikace je seznámit veřejnost v České republice, ale i naše zahraniční partnery se základními výsledky projektu, který se pokusil o poměrně široce založený výzkum zavádění Úmluvy o právech dítěte (dále jen Úmluva) do praxe, který by doplnil poznatky dílčích výzkumných projektů realizovaných v minulosti (například: v oblasti problematiky šikany, týrání dětí, sexuálního zneužívání a podobně).

Záměrem zadavatele projektu LS02I „Monitorování implementace Úmluvy o právech dítěte a stavu, situace a postavení dětí v České republice“ bylo v souladu s předpokladem potřeby předložit třetí periodickou zprávu Výboru pro práva dětí OSN v roce 2005 (v návaznosti na zprávu předloženou v roce 1999) získat další potřebné výzkumné poznatky v této oblasti tak, aby v souladu s obecnými směrnicemi přijatými Výborem pro práva dítěte dne 11.10.1996 mohla být tato periodická zpráva doplněna o výsledky odpovídajících výzkumů, které by Výboru pro práva dítěte OSN pomohly pochopit specifiku problematiky naplňování Úmluvy v České republice. Realizace tohoto projektu je i jedním z kroků naplňování Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže do roku 2007 v oblasti práv dítěte.

Předkládaná publikace shrnuje výsledky výzkumu, který si vzal za cíl naplnit tento požadavek a přináší poznatky o zavádění Úmluvy především z pohledů dětí samotných. Předpokládáme, že presentované výsledky budou i podnětem dalšího výzkumného úsilí v oblasti naplňování dětských práv. Vzhledem k tomu, že Výbor pro práva dětí OSN v lednu tohoto roku doporučil zprávu plánovanou na rok 2005 předložit do 30.června roku 2008, vznikl proto i potřebný časový prostor.

Hlavní terénní šetření u žáků II. stupně základních škol a středních škol pokrylo 19 článků Úmluvy, konkrétně články: 2, 3, 9, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 24, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 40, 42 (sběr dat proběhl v květnu a červnu roku 2003). Tedy články, které je smysluplné zkoumat na reprezentativní dětské populaci (celkem bylo při použití tří dotazníků dotazováno 3780 respondentů, z toho 2495 žáků ZŠ).

Naplňování článku 42 u dospělé populace postihuje dílčí sonda „Názory dospělých na uplatňování dětských práv“ (237 osob). Článek 4, respektive některé problémy naznačené ve stanovisku Výboru pro práva dítěte OSN z ledna tohoto roku (koordinace, Národní akční plán, rozdělení zdrojů, údaje), se pokusila pokrýt nevelká expertní anketa.

Publikované výsledky představují výběr nejdůležitějších poznatků. Širší výzkumná zpráva a další podklady jsou k dispozici v Knihovně MŠMT. Projekt byl zpracován Institutem dětí a mládeže MŠMT (odpovědný řešitel PhDr. František Pelka).

I. Naplňování článků Úmluvy o právech dítěte ve světle realizovaného výzkumu

Článek 2 - Nediskriminace

Značná část žáků základních škol se domnívá, že existují předsudky spojené s rasou, tělesnou vadou a chudobou.

Na tyto předsudky jsou obecně citlivější dívky (zejména v případě rasy a chudoby – kde jde o cca 11 bodů v neprospěch chlapců v odpovědích ano a spíše ano). Školní ročník v tomto ohledu v podstatě nediferencuje (nejmladší děti se spíše nedokáží k dané otázce vyjádřit). Citlivější na tyto předsudky jsou děti, které mají zkušenost se šikanou.

U středoškoláků tak mírně častěji vypovídají dívky. Korelace s věkem nebyla prokázána (pouze v případě tělesné vady – tu reflektují častěji nejmladší respondenti). Udávaná znalost Úmluvy je častěji asociována s udáváním diskriminace kvůli jazyku.

Otázka: Domníváš se, že jsou u nás některým dětem nebo skupině dětí odpírána jejich práva (jsou diskriminovány) kvůli:

	Základní školy				
	ano	spíše ano	spíše ne	ne	neví
rase, barvě pleti	48	22	11	9	8
jazyku, jímž mluví	13	13	29	29	11
náboženství	18	15	21	26	15
tělesné vadě	32	23	15	16	10
chudobě	26	21	19	19	12

Poznámka¹

Obdobně je tomu i u středoškoláků - prohlubuje se jejich názor, že je rozšířena rasová diskriminace (o 7 bodů), poklesá názor, že zdrojem předsudků je náboženství (o 5 bodů).

Otázka: Domníváš se, že jsou u nás některým dětem nebo skupině dětí odpírána jejich práva (jsou diskriminovány) kvůli:

	Střední školy				
	ano	spíše ano	spíše ne	ne	neví
rase, barvě pleti	48	29	9	8	4
jazyku, jímž mluví	11	16	32	31	8
náboženství	13	15	27	30	12
tělesné vadě	27	29	21	15	6
chudobě	19	26	24	20	10

Podle vyjádření respondentů ze středních škol by většině nevadilo mít za spolužáka někoho jiné národnosti a náboženství, rasy. Spolužák jiné rasy by vadil 14 % dotázaných. Dívkám by mírně častěji nevadil spolužák jiné národnosti a rasy. Korelace s věkem, velikostí obce, města nebyla prokázána. Výsledky do značné míry odrážejí dlouhodobé výsledky CVVM (IVVM). Některé

¹ **Technická poznámka:**

1) Důpočet do 100 procent tvoří podíl těch, kdo na danou otázku neodpověděli.

2) V některých případech mohli respondenti využít i více variant odpovědí (součet ve sloupcích může přesahovat 100%).

zahraniční výzkumy však naznačují, že k formování takových postojů dochází již v předškolním věku.

Otázka: **Vadilo by Vám mít za spolužáka:**

	Střední školy			
	ano	spíše ano	spíše ne	ne
jiné národnosti	4	2	15	78
jiného náboženství	4	3	18	75
jiné rasy	7	7	21	64

Vidíme tedy, že přes probíhající osvětu a multikulturní² výchovu stále ještě mezi částí dětí přetrvávají předsudky a postoje spojené s diskriminací.

Článek 3 - Přednostní zájem dítěte

Naplnování článku 3 je často kritizováno (v praxi někdy dochází k různému výkladu obsahu tohoto článku: krajním případem je např. odebrání dítěte z rodiny, která se z různých důvodů může jevit pro pobyt dítěte dočasně či trvale nevhodná. Namísto pomoci či léčení rodiny jsou někdy nadřazeny hmotné zájmy dítěte nad jeho skutečnými zájmy a může dojít k nevratným změnám osobnosti dítěte i jeho budoucího osudu).

Mimo takového křiklavého případu jsou i méně závažné (řekněme „všední“) případy porušení přednostního zájmu dítěte. Míru rozhodování o dítěti v souladu s jeho přednostními zájmy dítě nedokáže většinou posoudit. Předkládané výsledky se pokouší naznačit míru porušování zájmů dítěte tak, jak si je děti uvědomují.

Otázka: **Dostal ses do situace, že tvůj oprávněný zájem (nějaké tvé právo) nebyl zohledněn kvůli neochotě, nechuti nějakého dospělého jednat? Stalo se to:**

Zájem	Základní školy				
	nikdy	jednou	občas	vícekrát	neodpovědělo
doma	42	21	25	6	6
ve škole	28	23	30	13	6
v družině	71	7	4	2	14
na ulici	51	17	17	7	8
u lékaře	75	11	4	2	8
na úřadě	71	8	5	3	13
jinde	34	18	29	10	9

² Podle zjištění ČŠI (Česká školní inspekce) je multikulturní výchova na velmi dobré úrovni zejména ve školách s většími počty cizinců a dlouhodobějšími zkušenostmi s jejich vzděláváním. Učitelé ze škol, které se teprve seznamovaly s problematikou vzdělávání cizinců, se zpravidla spokojovali s výchovou k toleranci ve vztazích mezi žáky ve třídách.

Další poznatky v této oblasti přináší zpráva Českého helsinského výboru O stavu lidských práv v ČR (2002). Většina žáků Romské střední školy sociální v Kolíně uvedla, že zná někoho z romské komunity, kdo byl napaden z rasových důvodů. Téměř všichni romští žáci znají někoho, kdo byl diskriminován. Nejčastější byla zkušenost se zabráněním vstupu na diskotéku, což je determinováno věkem respondentů, tři čtvrtiny studentů vnímají diskriminaci na trhu práce, více než polovina zná někoho, kdo nebyl vpuštěn do restaurace anebo obslužen. Polovina žáků měla v době docházky do ZŠ zkušenost s xenofobním postojem českých dětí, který se nejčastěji projevoval v rovině verbální.

Nejméně často jsou podle respondentů ze základních škol porušovány jejich zájmy v družině či na úradě (zkušenost dětí s úřady vzhledem k jejich věku pravděpodobně není vysoká) a u lékaře, naopak nejčastěji je zdrojem narušení jejich zájmů škola – 66 % (počítatelně, vždyť jde o prostředí, v němž děti tráví značnou část svého času), kategorie „jinde“ (pravděpodobně jde nejčastěji o vrstevnické vztahy) a s určitým odstupem prostředí rodiny (52 %). Opakovaně („občas a často“) jsou jejich práva opět porušována ve škole (43 %), „jinde“ (39 %) a doma (31 %). Lze konstatovat, že opakované porušení zájmů konstatuje 7 % respondentů a že jejich hlavním zdrojem je škola a rodina.

Výzkum naznačuje, že jsou to častěji dívky, které uvádějí, že jejich zájmy jsou porušovány méně často (jde zejména o školu, kde častěji než chlapci uvádějí ojedinělé porušení zájmů – o 6 procentních bodů oproti chlapcům, kteří udávají vícenásobné porušení zájmů), obdobně, byť statisticky nevýznamně, je tomu doma a u lékaře. Nejméně často jsou porušovány zájmy žáků 7. tříd (doma, ve škole, na úřadech) oproti starším (výjimkou jsou lékaři).

Porušování zájmu dětí se zřejmě odehrává v různých prostředích souběžně, např. ti respondenti, kteří uvádějí, že jejich zájem byl občas porušen doma, udávají porušení zájmu ve škole v 59 % případů (38 % - často, 21 % - opakovaně), obdobně občasně porušení zájmů ve škole je asociováno ve 48 % případů s porušením zájmu doma. Existují tedy skupiny dětí, které jsou vystavovány porušování zájmů v různých prostředích souběžně.

Porušení zájmu „doma“ nesouvisí zřejmě se skutečností, zda respondent žije s oběma rodiči, nesouvisí ani s možností podílet se na rozhodnutí, s kým bude žít, ani zda vídá druhého rodiče. Nacházíme naopak jinou významnou korelaci – děti, které nemají možnost vídat druhého rodiče, vypovídají, že jejich zájmy nejsou narušovány (jde pravděpodobně o vyloučení alkoholiků a násilníků z rodin, popřípadě o přesvědčení dítěte, že je to tak lepší).

Takové děti častěji uvádějí, že neříkají doma, co si myslí, a že si to ani nemohou dovolit (častěji se obávají i trestů). Děti, které nekonstatují porušování svých zájmů, častěji uvádějí, že se mohou vyjadřovat k věcem rodiny.

Tabulka: Korelace mezi porušením zájmu v rodině a možností vyjadřovat se k otázkám týkajících se rozhodování o věcech rodiny

Porušení zájmu	Vyjadřovat se k věcem rodiny		
	ano	zčásti	ne
nikdy	50	38	38
jednou	22	23	22
občas	23	32	26
vícekrát	5	7	14

Rovněž porušování zájmu ve škole vykazuje podobné rysy. Jak ukazuje následující tabulka, porušení zájmů ve škole se promítá do nezájmu o vyjadřování se k věcem třídy a školy (je i zdrojem negativnějšího posuzování učitelů a jejich reakcí na vznášené náměty žáků). Z pohledu Úmluvy nejde jen o to, že je omezena možnost k vyjadřování názorů, ale že se snižuje zájem o vyjadřování (kategorie „nezajímá se“). V takových případech dochází k výchově pasivního občana, bez zájmu o věci veřejné. Učitelé, kromě pozitivních výsledků v oblasti výchovy a vzdělávání, jsou tak i zčásti odpovědní za některá negativa – pasivita, obrácení se do soukromí a podobně. V dalším výzkumu bude žádoucí ověřit, zda jde jen o individuální záležitost, či zda jde o hlouběji založené důvody odmítání názorů a diskuse se žáky.

Tabulka: **Korelace mezi porušením zájmu ve škole a možností vyjadřovat se k otázkám třídy a školy**

Porušen zájem	Možnost vyjadřovat se k věcem			
	ano	zčásti	ne	nezajímá se
Třídy				
nikdy	27	53	14	6
opakovaně	20	46	16	16
Školy				
nikdy	13	32	38	15
opakovaně	10	21	42	27

U středoškoláků je situace vyhraněnější, porušování zájmu je častější a jde nejčastěji o školu (přestože bychom v prostředí, kdy žáci jsou oslovoováni jako studenti, kde je uplatňováno vykání, čekali jiné klima); nově jde o „ulici“ (čili konflikty s dospělými a vrstevníky) a prostředí rodiny (pravděpodobně konflikty spojené s dospíváním).

Narušení zájmu středoškoláků nesouvisí s pohlavím respondenta (s výjimkou lékařů, kde dívky uvádějí, že jejich zájmy byly narušeny o 26 bodů častěji než chlapci, a policie, kde se to týká chlapců - o 32 bodů). Nejméně často jsou porušovány zájmy patnáctiletých žáků, u nejstarších jde mírně častěji o školu, lékaře, úředníky a policisty.

Otázka: Dostal ses do situace, že Tvůj oprávněný zájem (nějaké Tvé právo) nebyl zohledněn kvůli neochotě, nechuti nějakého dospělého jednat? Stalo se to:

Porušení zájmů	Střední školy			
	nikdy	jednou	občas	vícekrát
doma	40	21	31	6
ve škole	21	25	37	15
na ulici	23	23	39	12
u lékaře	60	17	8	3
na úřadě	56	16	15	8
policisty	69	13	7	7

S ohledem na zaměření výzkumu jsme se nemohli podrobně zabývat obsahem porušování zájmu dětí, (což může být předmětem dalšího výzkumu), zjišťovali jsme však, zda toto porušování zájmu mělo nějaké negativní následky.

Porušení práv či zájmů udává v závislosti na věku stále významnější podíl dotázaných, což se odráží i v tom, nakolik to pro ně mělo negativní následky. Negativní následky takového porušení zájmu udává 26 % žáků ZŠ a 32 % středoškoláků (u obou souborů se porušování zájmů neliší dle pohlaví, negativní následky uvádějí častěji na ZŠ žáci osmých tříd, na středních školách uvádějí porušování zájmu nejmladší žáci 22 %, nejstarší v 35 %).

Získané poznatky by měly vést k rozsáhlejší osvětě mezi rodiči, učiteli a pracovníky s dětmi a mládeží (včetně např. doplnění pracovních řádů).

Článek 4 - Opatření státu k realizaci práv zakotvených v Úmluvě

Výbor pro práva dětí OSN ve svém stanovisku z ledna roku 2003 mimo jiné doporučil, aby vláda zřídila nebo jmenovala jediný stálý orgán, který bude mít odpovídající zdroje a pověření koordinovat zavádění Úmluvy na národní úrovni, a aby byl zřízen nezávislý orgán, který by tento proces monitoroval včetně citlivého vyšetřování individuálních stížností podaných dětmi.

Některé podněty v této oblasti poskytla expertní anketa³, která ukázala, že NNO preferují (kategorie „jiné“) různorodá řešení: zřídit nadrezortní orgán s potřebnými kompetencemi, popřípadě zřízení jednoho orgánu (například „dětského“ ministerstva, problematiku Úmluvy shrnout pod jedno ministerstvo, zřídit Radu vlády a orgán ombudsmana pro děti).

Tabulka: **Názory na zajištění koordinace implementace Úmluvy**

	Celkem	NNO
Radou vlády ČR	46	44
pověřením koordinací implementace MŠMT	34	25
pověřením koordinací implementace MPSV	54	38
zřízením orgánu dětského ombudsmana	32	53
jiné řešení	44	67

Nadpoloviční většina dotázaných (69 %) předpokládá, že by mělo jít o útvar nevelký (od 10 do 40 pracovníků).

Požadavky na úkoly a funkce koordinačního orgánu jsou poměrně značné.

Tabulka: **Názory na funkce, úkoly nového koordinačního orgánu**

	Celkem	NNO
vyhodnocování legislativy a příprava legislativních návrhů vlády	79	67
vyhodnocování a kontrola realizace vládních usnesení	65	44
vyhodnocování a kontrola ošetření implementace v rezortních předpisech	64	47
grantová činnost vůči NNO zabývajících se problematikou Úmluvy	61	47
přijímání a vyhodnocování stížností dětí a dalších subjektů v oblasti Úmluvy	58	29
sběr a vyhodnocování informací o implementaci Úmluvy	56	40
vyhodnocování vzdělávání v dané oblasti a návrhy opatření na zlepšení	56	47
kontrola realizace opatření v resortech	53	57
řešení stížností dětí a dalších subjektů v oblasti Úmluvy	53	43
spolupráce s NNO	45	40
grantová činnost v oblasti vědy a výzkumu	35	27

Prakticky většina expertů se domnívá, že vyčleňované finanční prostředky na danou problematiku jsou nedostatečné. Pozitivní ocenění rozhodování vlády ČR v otázkách rozpočtu na problematiku Úmluvy udává jen okolo 13 % dotázaných.

³ Osloveno bylo cca 40 NNO (Nestátní nezisková organizace), zabývajících se dětskými právy, protože zájem nebyl v souladu s naším očekáváním, oslovili jsme i některé další pracovníky (soudce, zastupitele působící v dané oblasti, ředitele DDM – odtud důraz na MŠMT a MPSV).

Výbor OSN pro práva dítěte vyjádřil obavy, že sběr dat není dostatečně rozvinut. Navrhl proto systematicky integrovat a analyzovat údaje o dětech mladších osmnácti let ve všech oblastech Úmluvy. Spokojenost expertů s dostupností údajů se pohybuje od 13 % (MS) do 31 % (MŠMT). Lze předpokládat, že přehledné publikování dnes dostupných údajů vybraných dle jednotlivých článků Úmluvy resorty (nejlépe na Internetu), by napomohlo k lepší osvětě a informování o problematice Úmluvy.

Článek 9 - Oddělení od rodičů

Pro současný stav je charakteristická poměrně vysoká rozvodovost, což odráží i tento výzkum. Zhruba čtvrtina respondentů ze základních škol (26 %) žije **jen s jedním rodičem**. Nediferencuje se pohlaví ani ročník. U těch, jejichž rodiče se rozvedli či spolu nežijí, jsme zjišťovali, nakolik se děti mohly podílet na rozhodnutí, se kterým rodičem budou žít.

Otázka: **Měl si možnost se podílet na rozhodnutí, s kým budeš žít?**

	ZŠ	SŠ
ano	34	48
ne	66	52

Pouze **třetina žáků ZŠ a necelá polovina středoškoláků** měla možnost se podílet na rozhodnutí, se kterým s rodiči bude žít. U žáků ZŠ jde statisticky nevýznamně častěji o dívky (o 8 procentních bodů).

Žáků ZŠ jsme se dále dotázali, zda mají možnost druhého rodiče vídat. Dvě pětiny mají naprostou volnost ve styku s druhým rodičem, pětina se s ním nevídá vůbec. Občasnost konstatují chlapci (o 12 bodů), dívky uvádějí spíše dohodu rodičů.

Otázka: **Máš možnost vídat rodiče, se kterým nežiješ?**

nemám možnost	19
občas ho vídám	21
celkem pravidelně (rodiče se tak dohodli)	19
vidím ho, kdykoliv mám potřebu ho vidět	41

Tam, kde dítě mělo možnost se podílet na rozhodnutí, se kterým rodičem bude žít, častěji uvádí, že vídá rodiče dle potřeby, 55 % oproti 33 % těch, kteří uvádějí, že neměli možnost podílet se na rozhodování.

Tabulka: **Korelace mezi možnostmi vídat druhého rodiče a podílem na rozhodnutí, se kterým rodičem bude dítě žít**

Možnost vídat druhého rodiče	Podíl na rozhodnutí	
	ano	ne
nemám možnost	8	25
občas ho vídám	14	25
celkem pravidelně (rodiče se tak dohodli)	23	17
vidím ho kdykoliv mám potřebu ho vidět	55	33

Při rozvodu někdy o děti rozpoutá nesmiřitelný boj. Někteří rodiče (zejména matky) děti zneužívají k vyřizování účtů se svým bývalým partnerem. Nejenže nerespektují přání dítěte (včetně podílu na rozhodnutí, s kým z nich by dítě chtělo žít), v některých případech ani rozhodnutí soudu upravující styk druhého rodiče s dítětem. Rozvíjí tak syndrom zavrženého rodiče a hrubě porušují základní zájem dítěte. Tyto praktiky se pravděpodobně promítly i do výsledků našeho výzkumu, protože podíl dětí, které uvádějí, že rodič, se kterým žijí, brání styku, je v rozporu s běžnou zkušeností. Lze předpokládat, že matky využívají svého nemalého vlivu a dítě přesvědčí o svém výkladu situace (konec konců dítě je na matce existenčně i jinak plně závislé).

Podle respondentů totiž není zdrojem problému styku s druhým rodičem rodič, se kterým dítě žije. Dvě pětiny dětí mají o kontakt zájem, jen pětina rodičů nemá o kontakt zájem, zbytek je časově zaneprázdněn. Údaje naznačují, že děti si situaci pravděpodobně racionalizují (chlapci nevýznamně častěji uvádí nedostatek času, dívky nezájem druhého rodiče). Ti, co uvádí, že si mohli vybrat, se kterým rodičem budou chtít žít, mírně častěji uvádí, že sami nemají zájem o styk s druhým rodičem (zde by mohlo jít o problémovou skupinu otců a matek – násilníky, osoby závislé na alkoholu a podobně). Vzhledem k tomu, že jde o výsledky získané od třinácti až patnáctiletých dětí, bylo by žádoucí pro ověření výše uvedeného názoru provést doplňkové šetření i u mladších dětí.

Otázka: **Pokud se s nimi nevidáš tak často, jak bys chtěl, je to proto, že:**

	ZŠ	SŠ
ty sám o to nemáš zájem	41	42
nemá dostatek času	36	35
nemá o tebe zájem	21	23
druhý rodič tomu brání	2	-
Celkem	100	100

Děti žijící jen s jedním rodičem mají problémy se stykem s druhým rodičem diferencované: problém pociťuje např. jen 44 % těch, kteří si mohli vybrat rodiče, se kterým budou žít, ale již 85 % těch, kteří uvádějí dohodu rodičů (s ohledem na rozsáhlost výzkumu jsme se nemohli zabývat podrobnostmi) ale obvykle taková dohoda znamená 1-2 setkání s druhým rodičem měsíčně.

Tabulka: **Možnost styku s rodičem v závislosti na problémech ve styku s druhým rodičem**

Možnost vidat rodiče	Problémy ve styku s rodičem u žáků ZŠ				
	nezájem dítěte	čas rodiče	nezájem rodiče	druhý rodič	Celkem
nemá	41	6	51	2	100
občas	33	43	23	1	100
dle dohody	15	55	26	4	100
kdy chce	56	40	3	1	100

Článek 12 - Názor dítěte

Žáci se domnívají, že nejvíce se mohou vyjadřovat k záležitostem své rodiny (54 %), k věcem týkajícím se třídy se nemůže vyjadřovat 12 % (chlapci jsou jak spokojenější, tak i projevují menší zájem o projevení svého názoru – o 7 bodů v obou případech, děvčata volí častěji odpověď „zčásti“), ke škole se nemůže vyjadřovat 39 % (pohlaví má obdobný vliv jako v případě školy, spíše mladší žáci), k otázkám obce se údajně nemůže vyjadřovat 36 %.

Otázka: **Myslíš si, že máš dost možností vyjadřovat se k otázkám týkajících se rozhodování o věcech tvé :**

	Základní školy			
	ano	zčásti	ne	nezajímá se
rodiny	54	30	3	2
třídy	24	54	12	8
školy	11	30	39	17
obce, čtvrti	10	16	36	37

Za signifikantní můžeme považovat fakt, že děti vychovávané k větší otevřenosti se necítí tolik omezovány v možnostech vyjadřovat se k věcem rodiny, třídy a školy (rozdíl je téměř dvojnásobný).

Tabulka: **Korelace mezi možnostmi říkat, co si myslí ve vztahu k možnosti se vyjadřovat**

Říká, co si myslí	Možností vyjadřovat (soubor ZŠ)			
	ano	zčásti	ne	nezajímá se
v rodině/k otázkám rodiny	63	34	2	1
	35	53	7	5
ve třídě/k otázkám třídy	30	52	11	8
	16	49	23	12
ve škole/k otázkám školy	16	33	34	16
	6	24	52	18

Znepokojivé je, že téměř stejnou (ne-li horší) situaci v oblasti možnosti vyjadřovat se k těmto otázkám zjišťujeme i u středoškoláků.

Středoškoláci vypovídají, že nejvíce se mohou vyjadřovat k záležitostem své rodiny (59 %), k věcem týkajícím se třídy se nemůže vyjadřovat 11 % (dívky jsou poněkud spokojenější, chlapci projevují menší zájem o projevení svého názoru: o 6 - 7 bodů v obou případech). Náзор na možnost projevit vlastní názor není diferencován podle věku. Znalost Úmluvy nemá vliv na vyjadřování názorů k uvedeným otázkám.

Otázka: **Myslíš si, že máš dost možností vyjadřovat se k otázkám týkajících se rozhodování o věcech tvé :**

	Střední školy			
	ano	zčásti	ne	nezajímá se
rodiny	59	35	5	1
třídy	27	54	11	7
školy	9	32	43	15
obce, čtvrti	8	16	37	37

Okolo pětiny obou souborů dotázaných uvádí, že jejich spolužáci se k otázkám školy vůbec nevyjadřují. Nepochopitelná a nelogická je skutečnost, že výsledky od žáků ZŠ a středoškoláků v oblasti participace jsou téměř totožné. Pokud se skutečně klima na základních a středních školách v tomto ohledu neliší, mělo by to být předmětem opatření, která by radikálně zvýšila možnosti participace žáků středních škol.

Lze konstatovat, že participace s věkem mírně (alespoň na ZŠ) roste. Starší žáci ZŠ totiž konstatují více připomínek a námětů spolužáků.

Na střední škole jsou to především chlapci, kteří uvádí, že jejich spolužáci méně často přichází s náměty, korelace s věkem nebyla prokázána (statisticky nevýznamně s věkem námětů přibývá). Náměty nesouvisí s velikostí obce, ale reakce učitelů na ně již souvisí (odmítavá reakce je charakteristická pro největší města).

Otázka: Jak je to ve škole, přicházejí vaši spolužáci s náměty, názory na školu?

	ZŠ	SŠ
ano, velmi často	17	16
ano, často	16	18
občas	37	36
málo	17	18
vůbec ne	5	5
nevíte	7	7

Přestože se podle dotázaných k problémům na škole často vyjadřuje třetina spolužáků (často a občas zhruba 70 %), jen necelá třetina učitelů základních škol projevuje vstřícné reakce (a jen o málo více - 39 % na středních školách). Diskusi odmítá 10 % učitelů ZŠ a 7 % učitelů na SŠ. Tito učitelé by se na školách neměli vyskytovat. Tyto údaje i další zjištěné údaje o chování učitelů vedou k úvaze o tvorbě kodexu učitele, jehož porušení by mohlo být považováno i za porušení pracovní kázně. Na druhou stranu je učitelské povolání velmi náročné, proto by učitelé měli být lépe připravováni na zvládání stresů a konfliktů. Jde bezesporu o téma pro postgraduální vzdělávání a práci ředitelů škol a ČŠI⁴. Napomoci by mohla i vyšší podpora demokraticky volených žákovských samospráv (včetně legislativní opory v normativních právních aktech).

Otázka: Jaká je obvyklá reakce ze strany pedagogů ?

	ZŠ	SŠ
velmi vstřícná, diskutují s o návrzích	13	11
vstřícná, pokud je problematika zajímavá	16	28
jak kdy, podle situace	50	52
odmítají diskutovat	10	7
neví, neumí posoudit	11	-

Nechť učitelů ZŠ diskutovat konstatují spíše chlapci a jejich ochota stoupá s ročníkem ZŠ. U středoškoláků korelace s věkem ani pohlavím nebyla prokázána, což naznačuje rigiditu středoškolského sociálního klimatu.

Existenci žákovské rady, která tlumočí potřeby a názory žáků vedení školy, konstatuje 56 % žáků ZŠ a 51 % středoškoláků (školní časopis vykazovalo 48 % žáků ZŠ a 35 % středoškoláků).

⁴ Průzkum ČSI (Česká školní inspekce) zjistil, že školní rady v 21 (75 %) navštívených školách zahrnují i práva žáků. Ve zbývajících sedmi školách je školní řád pouze souborem zákazů a výčtem povinností, žákovská práva jsou v nich opomíjena. Opak tvrdí zpráva pro Národní parlament dětí a mládeže, kde se uvádí, že 85 % školních řádů obsahuje jen povinnosti a zákazy, žádná práva. Inspekce by se v budoucnosti měla více věnovat participaci, žákovským radám, školním časopisům a podobně.

Ve vztahu k participaci dětí v komunálních volbách se projevuje vyšší zájem u žáků základních škol. Snížení věku potřebného k účasti ve volbách do místních a městských zastupitelstev⁵ požaduje 28 % žáků ZŠ, oproti jen 16 % středoškoláků. Je otázkou, zda se takto neprojevuje jejich delší životní zkušenost s odmítáním participace mládeže (tuto hypotézu by bylo žádoucí ověřit podrobnějším šetřením, které by se zaměřilo na celé spektrum forem participace).

Otázka: Myslíš si, že by měl být snížen věk potřebný k účasti ve volbách do místních a městských zastupitelstev (například na 15 - 16 let)?

	ZŠ	SŠ
ano	28	16
ne	50	65
neví	22	18

Snížení volebního věku požadují zejména chlapci, dívky a nejstarší žáci to odmítají (o 13 a 19 bodů), udávaná znalost Úmluvy zvyšuje požadavek snížení volebního věku až o 20 procentních bodů. Požadavek snížení volebního věku je asociován s porušováním zájmů dětí.

U středoškoláků snížení volebního věku požadují chlapci (o 11 bodů), starší žáci SŠ to odmítají (o cca 10 procentních bodů). Zájem poněkud narůstá s velikostí města (jde o největší města). Udávaná znalost Úmluvy zvyšuje požadavek snížení volebního věku o cca 10 procentních bodů.

Článek 13 - Svoboda projevu

Následující tři otázky, byly položeny jen žákům základních škol. Výpovědi nejsou příliš povzbudivé. Otevřenost ve vyjadřování názorů je z hlediska prostředí, které pro děti hraje škola a rodina, celkem nízká. Na veřejnosti jsou poněkud otevřenější dívky, chlapci si více troufají ve škole. Doma, ve škole i mezi cizími lidmi jsou ostýchavější nejmladší žáci.

Otázka: Říkáš vždy, co si myslíš?

	ano	občas	ne
doma	58	36	5
ve škole	31	57	12
mezi kamarády	70	26	3
mezi cizími lidmi	19	45	35

Zdrojem problémů je pravděpodobně odmítání svobodného vyjadřování dětí. Například 20% dětí udává, že ve škole nemůže vyjádřit svůj názor (méně často chlapci, žáci 8. tříd), doma udávají mladší žáci častěji možnost projevit svůj názor, na veřejnosti se méně ostýchají starší žáci.

⁵ Minimálně by se měly v této věci zvažovat experimenty (před několika lety uspořádali ve Finsku jakési „cvičné“ volby pro děti, které děti samy organizovaly a vyhodnocovaly, výsledky zaujaly i politiky, v roce 2002 se takové volby konaly v Bardějově) a výzkumy. Experimenty v této oblasti, které by mohla organizovat sdružení dětí a mládeže, by pomohly ukázat, nakolik je tato myšlenka v současnosti nosná, a mohly by tak rozšířit repertoár metod výchovy demokratické politické kultury (kromě např. stávajících dětských parlamentů a podobně).

Na druhou stranu pozitivní vztah k otevřenějšímu vyjadřování názorů dítěte přímo úměrně souvisí s oceňováním a dodržováním zákonů ve vztahu k dětem a Úmluvy.

Otázka: Můžeš říkat, co si myslíš ?

	ano	občas	ne
doma	72	23	4
ve škole	29	50	20
mezi kamarády	88	10	1
mezi cizími lidmi	26	47	26

Z povahy lidské komunikace je pochopitelné, že dvě pětiny žáků se svými názory nechtějí nikoho zbytečně dotknout, na druhou stranu se třetina z nich bojí důsledků svobodného vyjadřování svých názorů. Dívky a nejmladší žáci udávají, že se nechtějí někoho dotknout (o 14 bodů), chlapci nechtějí mít nepříjemnosti. Udávaná znalost Úmluvy vede k vyšší otevřenosti při vyjadřování ve škole).

Otázka: Pokud neříkáš, co si myslíš, je to z důvodu:

mohl bych svým názorem někomu ublížit	42
ostýchám se	7
mohl bych mít nepříjemnosti	30
mohl bych být kárán (trestán)	3
jiný důvod	13

Následující otázka charakterizuje rozsah možností dětí ověřovat si své názory v diskusích. Rozsah není ve vztahu ke škole velký (27 % žáci ZŠ, 38 % středoškoláci), nárůst možností diskuse v rodinách lze pokládat za statisticky významný.

Otázka: Můžeš s následující osobami otevřeně diskutovat o správnosti jejich názorů?

	Základní školy				Střední školy			
	ano	spíše ano	spíše ne	ne	ano	spíše ano	spíše ne	ne
s kamarády	72	22	3	1	-	-	-	-
s rodiči	49	35	13	2	62	27	8	3
s učiteli	6	21	48	24	8	30	45	16
s různými úředníky	4	12	36	46	5	16	38	40
s jinými lidmi	10	24	34	31	-	-	-	-

Chlapci, zejména nejmladší, jsou ke škole kritičtější (nemohou diskutovat – 9 bodů), dívky častěji volí odpověď „spíše ne“ (o 10 bodů častěji), ve vztahu k možnosti diskuse s úředníky a cizími lidmi jsou optimističtější chlapci a starší žáci. Otevřeněji diskutují respondenti, kteří udávají vyšší znalost Úmluvy o právech dítěte.

U středoškoláků se možnost diskutovat ve vztahu k pohlaví liší jen u diskusí s učiteli (nemožnost diskuse uvádějí častěji chlapci, dívky uvádějí odpověď „spíše ne“). Korelace s věkem nebyla prokázána. Diskuse s úředníky jsou možné spíše v nejmenších obcích.

Článek 15 - Svoboda sdružování

V České republice existuje poměrně velký počet občanských sdružení dětí a mládeže. Přes velkou nabídku postupně klesá podíl organizovaných dětí a mládeže, respektive se nedaří děti ve sdruženích v období dospívání podchytit. Sdružení tak na jednu stranu „mládnou“ (vysoký podíl menších dětí) ale i „stárnou“ (narůstá podíl mladých lidí nad 24 let, kteří plní důležitou roli při práci s dětmi). Problém je obvykle shledáván v obsahu nabízených činností, však jsou i jiné faktory snižující zájem o sdružování.

Jen zanedbatelný podíl dotázaných (zhruba každý patnáctý) uvádí, že má velmi málo kamarádů. Odlišnosti u obou zkoumaných souborů jsou zanedbatelné. U žáků ZŠ není patrný rozdíl podle pohlaví, skutečnost, že má jen jednoho (dva) kamaráda(y), uvádějí spíše nejmladší respondenti. Počet kamarádů nesouvisí s aktivitami v občanských sdruženích a názorem na dodržování Úmluvy v rodinách. Rodiče dětí, které mají více kamarádů, se častěji zajímají o jejich kamarády. U studentů SŠ není patrný rozdíl podle pohlaví ani věku.

Otázka: **Máš nějaké kamarády, dobré známé?**

	ZŠ	SŠ
ano, stýkám se s hodně známými	47	49
ano, mám víc kamarádů	48	44
ne, mám jen jednoho (dva) kamarády	5	5
skoro se s nikým nestýkám	1	2

Rodiče jsou ve vztahu ke kamarádům svých dětí vcelku liberální. Většina rodičů se zajímá o to, s kým se jejich dítě kamarádí, zákazy uplatňuje necelých 10 % rodičů, zhruba stejný podíl rodičů se o to, s kým jejich dítě tráví volný čas, nezajímá.

U žáků ZŠ není patrný rozdíl podle pohlaví, nejmladší ročníky častěji uvádějí korekci přátel (uznávají takovou potřebu a právo rodičů – o 9 bodů častěji oproti nejstarším) i zájem rodičů o to, s kým se kamarádí (o 14 bodů více). Zákaz kamarádů nesouvisí se vzděláním rodičů, pořadím mezi sourozenci, ani velikostí obce.

Otázka: **Zakazují ti rodiče kamarádit se s některými spolužáky?**

	ZŠ	SŠ
ano, ale nemají pravdu	9	8
ano, asi je to lepší	9	4
ne, ale zajímají se, s kým kamarádím	70	76
ne, nezajímají se o ně	11	12

Tři čtvrtiny rodičů by své dítě neomezovaly v docházce do nějakého kroužku či v členství ve sdružení. Roli hrají i hmotné poměry rodin. Rodiče jako překážku označují jen 2 % respondentů.

Dívky zdůrazňují finanční nenáročnost dané činnosti a typ, povahu návštěvníků (členů) kroužku (sdružení), obdobně i respondenti z 8. tříd. Častěji by návštěvu kroužků (sdružení) dítěti povolili rodiče z rodin, kde zájem respondenta není porušován (totéž se nevýznamně týká ceny kroužku).

Otázka: **Pokud bys chtěl chodit do nějakého kroužku, Junáka či podobné organizace:**

	ZŠ
rodiče by ti to povolili	74
nesmělo by to být moc drahé	20
napřed by se tam šli podívat	16
chtěli by vědět, s kým tam budu	27
nemají rádi, když někam chodím	2

Necelá pětina respondentů z řad žáků základních škol uvádí, že se neúčastní aktivit žádného sdružení či organizace. Nejoblíbenější jsou sportovní organizace (42 % dotázaných). U žáků ZŠ není patrný přílišný rozdíl podle pohlaví (nevýznamně u dívek ve prospěch kulturních organizací, statisticky významně ve prospěch organizací zabývajících se životním prostředím, u chlapců ve prospěch sportovních organizací).

Nejmladší žáci se častěji hlásí k společensky prospěšným a charitativním organizacím, organizacím vztahujícím se k životnímu prostředí a sdružením mládeže (o 7-9 bodů než nejstarší, např. nejmladší se podílí na činnosti sdružení mládeže z 22 %, o rok později již jen v 16 %). Tento pokles je možno dát do souvislosti s aktivitami, jež sdružení nabízejí i specifikou dospívání a osamostatňování se.

Účast na činnosti sdružení nesouvisí s porušováním zájmu dětí v rodinách. Děti, které konstatují vyšší znalost Úmluvy, se častěji hlásí ke společensky prospěšným a kulturním organizacím (statisticky nevýznamně k organizacím zabývajícím se lidskými právy, což je dáno malou početností této skupiny dětí).

Otázka: **Zúčastňuješ se činností nebo aktivit :**

	ZŠ
spol. prospěšných, charitativních organizací	11
náboženských či farních organizací	5
kulturních či uměleckých organizací	26
odborů či politických stran	2
hnutí za lidská práva	4
organizací na ochranu životního prostředí a zvířat	16
mládežnické organizace (skauti, kluby)	18
organizace spotřebitelů	2
sportovních klubů či asociací	42
zájmových kroužků (kluby, fan kluby, sběratelé)	26
jiných klubů, organizací	25
žádné	17

Na otázku, zda je členem **sdružení, spolku či zájmové** organizace, 27 % středoškoláků uvedlo souhlasnou odpověď. Častěji jde o chlapce (o 10 bodů častěji). Korelace s věkem nebyla prokázána.

Článek 16. Ochrana soukromí

Nemalá část rodičů (jedna třetina u žáků ZŠ, jedna čtvrtina u středoškoláků) se uchyluje k vníkaní do soukromí svých dětí.

Předmětem zájmů rodičů dívek ze ZŠ je školní taška (u dívek o 10 bodů častěji než u chlapců) a obsah PC (u dívek o 5 bodů častěji), u chlapců jde častěji o knihy (o 9 bodů). Jde v podstatě o nejmladší respondenty, kteří si stěžují dvakrát až třikrát častěji než ostatní, že se jim se podobné věci stávají prakticky stále (od 6 do 4 % oproti cca 2 % ostatních).

K porušování soukromí svých dětí se častěji uchylují rodiče, jejichž děti konstatují, že se k nim chovají špatně, že je trestají (mírně častěji jde o otce s nižším vzděláním), což se promítá do pocitu bezpečí doma i k názoru na dodržování Úmluvy v rodinách.

Na středních školách rodiče chlapcům mírně častěji prohlížejí tašku a PC, dívkám dopisy a kontrolují telefony. Korelace s věkem nebyla prokázána.

Otázka: Stalo se ti někdy, že by bez tvého vědomí rodiče (prarodiče) prohlíželi, poslouchali:

	Základní školy				Střední školy			
	ne	občas	Často	téměř pořád	ne	občas	často	téměř pořád
školní tašku	63	26	6	4	83	13	2	1
kapsy oblečení	66	24	4	4	74	19	3	2
knihy	74	17	3	2	-	-	-	-
dopisy	82	9	2	4	87	7	2	2
obsah počítače	79	13	2	3	89	6	1	2
telefonáty	76	16	2	4	82	12	2	2

Rodiče se obvykle nespokojují s kontrolou jen např. školní tašky, ale současně porušují soukromí svých dětí nejrůznějšími způsoby (rodiče kontrolující např. školní brašnu, kontrolují z 50% také kapsy oblečení, knihy a podobně).

Podobných porušení soukromí se po kamarádech nejčastěji dopouští učitelé (19 % případů, častěji u chlapců, podíl těchto případů narůstá s velikostí obce). Tato praxe nesouvisí s ročníkem školní docházky dotazovaného. Případy porušení soukromí ze strany učitelů a družinářek zvyšují pravděpodobnost výpovědi, že jsou porušovány práva dětí ve škole, že školu nepovažují za bezpečné místo a že Úmluva ve škole není dodržována.

Otázka: Udělal někdy něco podobného některý z:

	Základní školy			
	nikdy	jednou	občas	vícekrát
kamarádů	68	19	8	4
učitelů	79	13	3	3
družinářek	88	2	2	2
vedoucích kroužků	89	4	1	2

Učitelé nectí soukromí příliš ani u středoškoláků (12 % případů). Korelace s pohlavím ani věkem nebyla prokázána.

Zatímco u rodičů lze v oblasti porušování soukromí dětí možno předpokládat i úmysl ochránit dítě od různých nebezpečí, postupy učitelů jsou problematictější. V případě rodičů lze uvažovat o zlepšení osvěty (pokud porušování soukromí není součástí týrání dítěte), u učitelů by mohlo jít v řadě případů až o porušování pracovní kázně.

Článek 17 - Přístup k vhodným informacím

Vzhledem k zaměření výzkumu jsme se nemohli zabývat problémem do patřičné hloubky (jaké informace v určitém věku děti mají, respektive jaké by měly mít – to by mohl ukázat specializovaný výzkum, např. pomocí znalostních testů). Na tomto místě spíše zachycujeme subjektivní spokojenost s mírou informovanosti (respektive nepřítomnost poptávky po dalších informacích). S touto výhradou lze konstatovat, že žáci se cítí nejvíce informováni o věcech týkajících se jejich koníčků, lásky, nebezpečnosti drog, nejméně o svých právech a majetku.

Otázka: **Máš dostatek informací o:**

	Základní školy			
	ano	spíše ano	spíše ne	ne
věcech, které tě zajímají (hobby)	73	21	3	1
možnostech pracovního uplatnění	23	39	26	10
rodičovství	43	37	14	5
nebezpečí spojených s drogami	76	16	3	4
lásce	66	26	4	2
HIV/AIDS	63	23	6	6
sexualitě	60	28	6	4
možnostech studovat, připravovat se na povolání	46	37	13	3
svých právech	30	40	24	5
svém majetku	37	35	19	7

Chlapci se cítí více informováni o koníčcích, pracovním uplatnění, dále i o majetku a sexu (o 10 bodů), dívky pak mají více informací o HIV/AIDS, starší žáci se cítí celkově více informováni (výjimku tvoří majetek).

Středoškoláci se cítí nejvíce informováni o věcech týkajících se jejich koníčků, sexuality, nebezpečnosti drog, méně o možnostech pracovního uplatnění. Chlapci se cítí více informováni o pracovním uplatnění a majetku (o 10 bodů), dívky pak mají více informací o drogách, sexu, HIV/AIDS, rodičovství a povolání. Korelace s věkem nebyla prokázána.

Otázka: **Máš dostatek informací o :**

	Střední školy			
	ano	spíše ano	spíše ne	ne
věcech, které tě zajímají (hobby)	72	23	3	1
možnostech pracovního uplatnění	17	42	33	7
rodičovství	41	37	17	4
nebezpečí spojených s drogami	72	20	5	2
HIV/AIDS	63	29	5	2
sexualitě	71	23	3	1
možnostech studovat, připravovat se na povolání	27	43	23	5
svém majetku	40	31	20	8

Pokud se zabýváme mírou nedostatku informací, pak rozdíly mezi žáky ZŠ a středoškoláky nejsou velké, výjimku tvoří oblast budoucího studia, přípravy na povolání, což pravděpodobně odráží nezralost žáků základních škol v oblasti volby povolání.

Tabulka: **Nedostatek informací u žáků ZŠ a SŠ** (odpovědi „spíše ne a ne“):

	ZŠ	SŠ
o věcech, které tě zajímají (hobby)	4	4
lásce	6	-
nebezpečí spojených s drogami	7	7
sexualitě	10	4
HIV/AIDS	12	7
možnostech studovat, připravovat se na povolání	16	28
Rodičovství	19	21
svém majetku	26	28
svých právech	29	-
možnostech pracovního uplatnění	36	40

Základním **zdrojem informací** jsou pro obě skupiny respondentů rodina, kamarádi a škola. Chlapci ze ZŠ se orientují více na školu a rodiče, dívky na kamarády a lékaře, nejširší spektrum informačních zdrojů využívají nejstarší žáci (okolo 10 bodů, výjimku tvoří rodiče jako významný zdroj informací žáků 7. tříd). Rozdíly dle pohlaví nejsou patrné ani u středoškoláků (s výjimkou lékařů a poraden - obojí uvádějí jako zdroje informací častěji dívky). Korelace s věkem nebyla prokázána (výjimku tvoří kamarádi – jsou zdrojem informací pro starší respondenty).

Otázka: **Pokud si uvedl, že máš nedostatek informací, máš je možnost získat:**

Zdroj informací	Základní školy				Střední školy			
	ano	spíše ano	spíše ne	ne	ano	spíše ano	spíše ne	ne
od rodičů	66	19	6	2	55	26	9	2
od kamarádů	45	30	15	3	42	33	13	3
ve škole	39	32	16	6	29	39	18	4
v informačním středisku	30	21	22	18		-	-	-
v klubu	17	19	26	28	19	20	16	33
v kroužku, který navštěvuješ	21	18	22	29		-	-	-
na úřadech	16	22	23	29	11	25	29	24
v poradně	29	24	16	21	27	29	17	17
u lékaře	27	27	20	16	26	27	20	17
někde jinde	27	19	17	20	-	-	-	-
nikde	8	4	8	57	-	-	-	-

Pořadí (i podíly) podle toho, u kterého z uvedených zdrojů potřebné informace nedostanou, je u obou skupin shodné (mírně s věkem klesá význam rodičů, poraden, klubů).

Na základě podpory státu vzniklo okolo 20 informačních center pro mládež (ICM). Je vcelku potěšující (s ohledem na jejich rozmístění), že jen pětina středoškoláků o těchto ICM neví a každý dvacátý je navštívil (mírně častěji jde o dívky, chlapci častěji uvádí, že neví). Korelace s věkem nebyla prokázána.

Otázka: **Víš o existenci ICM? (soubor SŠ)**

ano, slyšel jsem o něm	65
ano, vím, kde je	10
ano, již jsem tam byl	5
neví	19

Žáci základních škol podle výsledků našeho výzkumu poměrně často **používají moderní komunikační a výpočetní techniku**. Internet je používán ve vztahu k pohlaví ve stejné míře, dívky častěji používají mobilní telefony (o 10 bodů), chlapci výpočetní a multimediální techniku (zejména CD-ROM a konzole o cca 30 bodů více).

Otázka: **Co alespoň jednou týdně používáš:**

	ZŠ
mobilní telefon	87
počítač	75
Internet	57
elektronickou poštu, e-mail	36
čtecí zařízení CD-ROM	47
herní konzole	28
laptop	9

Ve vztahu k **médiím** děti oceňují přínos rádia, TV NOVA a ČT1. Dospívající oproti dětem ze ZŠ méně hodnotí informační přínos komerčních televizí. Na základních školách jsou to chlapci, kteří více než dívky oceňují informační přínos ČT1 a ČT2, dívky naopak oceňují rádio (o 17 bodů). Nejmladší respondenti více oceňují přínos rádia (o 10 bodů), TV Prima (o 9 bodů) a TV NOVA (o 7 bodů). U středoškoláků chlapci více než dívky mírně častěji oceňují informační přínos ČT2, dívky naopak oceňují TV NOVA a TV Primu a rádio. Korelace s věkem nebyla prokázána.

Otázka: **Vzpomeň si, dozvídáš se užitečné věci, když sleduješ televizi či rádio?**

	Základní školy				Střední školy			
	ano	spíše ano	spíše ne	ne	ano	spíše ano	spíše ne	ne
ČT 1	48	32	12	6	52	32	10	4
ČT 2	37	26	19	16	46	26	15	12
TV NOVA	49	25	19	6	31	28	27	13
TV PRIMA	25	35	28	9	17	36	32	12
rádio	50	26	14	8	40	33	17	8

Přes pozitivní hodnocení přínosu médií k rozšiřování vědomostí (informací) se ukazuje, že s věkem obecně poklesá (mimo ČT 2 a ČT 1) význam médií.

Televize vysílají široké spektrum pořadů určených nejrozličnějším skupinám diváků a děti je přirozeně (zvláště není-li kontrola rodičů dostatečná) sledují. Ostatně i v pořadech, které nelze označit za závadné, se vyskytují problémové momenty. Proto je nutné, aby s dětmi rodiče o programech diskutovali a korigovali případné problémy. Výzkum ukazuje, že tak činí jen polovina rodičů (zejména dívek) a nevýznamně i rodiče nejmladších respondentů. Výrazněji častěji tak vypovídají respondenti udávající znalost Úmluvy.

Otázka: **Hovoří s tebou rodiče o tom, co jsi viděl v TV?**

	ZŠ
ano, často	15
ano, občas	37
jen málokdy	35
nikdy	13

Na zájem rodičů hovořit s dětmi o tom, co viděly v televizi, nemá vliv jejich vzdělání ani postavení v rodině. Jediné, co diferencuje, je náboženská orientace (věřící rodiče tak činí statisticky významně častěji), zčásti také vztah rodičů (dobré vztahy) a velikost sídla (spíše rodiče z větších sídel).

Média uvádějí celou řadu výchovných a vzdělávacích pořadů, avšak tyto pořady jsou ve školní výuce využívány (kromě videa) spíše nedostatečně. Používání videa konstatují častěji dívky, nejméně žáci sedmých ročníků ZŠ. U středoškoláků používání televize uvádějí častěji chlapci, dívky naopak konstatují častěji používání videa, rozhlas se podle chlapců málo používá. Korelace s věkem nebyla prokázána.

Otázka: **Využívají učitelé ve výuce televizi, video?**

	Základní školy		Střední školy		
	televizi	video	televizi	video	rozhlas
ano, často	3	8	5	11	3
ano, občas	16	43	19	42	6
jen málokdy	26	41	31	38	12
nikdy	28	4	34	6	64

Více než tři čtvrtiny žáků konstatuje, že **vychází dost vhodných knih** pro jejich věkovou kategorii (u středoškoláků jde jen o 72 %). U školních dětí jde častěji o dívky (o 10 bodů), problém patrně pociťují častěji žáci posledních ročníků ZŠ. U středoškoláků jde častěji o dívky (o 5 bodů častěji), korelace s věkem nebyla prokázána.

Otázka: **Myslíš si, že vychází dost knih vhodných pro tvůj věk?**

	ZŠ	SŠ
ano	43	29
spíše ano	35	43
spíše ne	14	22
ne	6	6

Článek 19 - Ochrana před násilím a zanedbáváním

Vyloženě negativně hodnotí chování rodičů ke své osobě velmi malý podíl dětí (5 % pro otce a 2 % pro matky) a dospívajících (7 a 2 %). Většina rodičů se podle respondentů ke svým dětem chová velmi dobře – zejména jde o matky. Chování rodičů není ovlivněno pohlavím dítěte. Otcové se velmi dobře chovají především k nejmladším, matky se v tomto ohledu mezi dětmi nerozlišují.

Otázka: Jak se k tobě chovají rodiče?

	Základní školy		Střední školy	
	otec	matka	otec	matka
velmi dobře	62	75	51	62
dobře	28	23	35	30
špatně	3	1	5	2
velmi špatně	2	1	2	1

Jen zhruba třetina rodičů u obou souborů je ochotna přehlédnout špatné školní výsledky. Chlapci častěji udávají, že se rodiče zlobí, dívky, že většinou moc nezlobí (o 9 bodů častěji). Tato výpověď nesouvisí s ročníkem školní docházky. Chování rodičů v daném případě nesouvisí s jejich vzděláním. Nejstarší dotázaní udávají, že jejich rodiče se o školní známky příliš nestarají.

Otázka: Co se stane, když přineseš špatnou známku?

	ZŠ	SŠ
otec i matka se zlobí	31	15
zlobí se jen matka	11	9
někdy se zlobí, někdy ne	34	40
většinou se moc nezlobí	32	31
je jim to jedno	1	4

Nejčastějším výchovným prostředkem u žáků základních škol je napomínání. Okolo 55-60% rodičů ukládá domácí práce, křičí na děti a používá lehké tělesné tresty, těžké tělesné tresty užívá až 7 % rodičů žáků základních škol. U středoškoláků dochází zejména k poklesu lehkých tělesných trestů (konec konců jsou i fyzicky zdatnější), zákazu PC, TV a videa, zákazu chodit ven, naopak narůstá podíl zákazu četby knih.

K trestům používaných u obou pohlaví patří: napomenutí, zákaz četby knih, omezení odpočinku, snížení, odebrání kapesného, výčitky, omezení jídla, zákaz nosit oblíbené oblečení, zákaz sportu, sportovních činností, zákaz kroužků, zájmových činností, lehké tělesné tresty (pohlavek), ale i těžší a brutální tělesné tresty. Chlapci jsou trestáni (často i občas) zákazem televize, videa a hry s počítačem. Dívky jsou trestány (často) prací v domácnosti a jinými povinnostmi, spíše občas jsou u nich uplatňovány zákazy chodit ven, zákaz diskoték, kina, kamarádů, musí chodit brzo spát, popřípadě na ně rodiče křičí a nebo s nimi naopak nemluví. Repertoár trestů používaných vůči dívkám je pravděpodobně širší než u chlapců.

Nejmladší žáci jsou trestáni zákazem kamarádů, omezováním jídla a odpočinku, nejstarší jsou pak ukládány domácí práce (silně poklesá zákaz TV a PC). Těžší tělesné tresty⁶ klesají s věkem dotázaných (výprask dostává občas nebo často 21 % nejmladších, oproti 12 % nejstarších), brutálnější tresty pak klesají z 11 % na 6 %. U ostatních trestů se vliv ročníku neprojevuje.

U středoškoláků mírně častěji o trestech vypovídají dívky (nadávky, zákazy TV a PC, domácí vězení, lehké i těžší tělesné tresty). Zákaz chodit ven a PC je uplatňován u nejmladších respondentů.

⁶ Takové jednání často vede i k útěku z domova (podle statistik Policie ČR bylo od roku 1999 do 30. 6.2003 vyhlášeno pátrání po 35 647 osobách do 18 let věku 93 zůstává pohřešovaných, ročně tedy uteče z domova v průměru více než 3600 dětí). Podle UNICEF patří naše země k zemím vykazující vysoký počet utýraných dětí (50 ročně), z 27 hodnocených zemí je horší situace než u nás jen v Portugalsku, Maďarsku, Belgii a Francii. Ročně trpí bitím, sexuálním zneužíváním, týráním hladem, psychickým vydíráním odhadem 20 000 dětí (což je údajně dle UNICEF zhruba třetina skutečných případů).

Otázka: **Jak se tvoji rodiče chovají, když jsou s tebou nespokojení, trestají tě (nejen za známky)?**

	Základní školy			Střední školy		
	nikdy	občas	často	nikdy	občas	často
napomínají tě	10	52	36	-	-	-
zákaz televize, videa	54	32	12	78	14	4
zákaz počítače	54	30	13	75	14	5
nemluví s tebou	75	18	5	-	-	-
zákaz četby knih	89	4	4	48	38	9
uložením povinnosti domácí práce	37	44	17	-	-	-
nenechají tě odpočívat	73	16	8	-	-	-
křičí na tebe	41	42	14	34	51	11
snížení, odebrání kapesného	69	20	8	70	19	5
stále ti připomínají tvé chyby	44	36	18	38	36	22
nedají ti najíst	90	3	5	-	-	-
musíš chodit brzo spát	57	32	8	-	-	-
zákaz nosit oblíbené oblečení	88	5	5	-	-	-
zákaz chodit ven	52	36	10	68	22	6
zákaz diskoték	66	17	13	-	-	-
zákaz kina	67	21	9	-	-	-
zákaz kamarádit se s někým	77	15	5	-	-	-
zákaz sportu, sportovních činností	84	8	5	84	7	4
zákaz kroužků, zájmových činností	80	12	5	-	-	-
lehké tělesné tresty (pohlavek)	44	45	9	63	27	5
těžší tělesné tresty (výprask)	82	10	4	87	5	3
brutální těl. tresty (modřiny, dlouho to bolí)	89	3	4	-	-	-

Existuje část rodičů, kteří se uchylují k násilí různého stupně. Rodiče, zřejmě v návalu vzteku, občas potrestají své dítě výpraskem, ve 23 % případů dopustí se i brutálního násilí. Ti, kdož se občas dopouští brutálního násilí, trestají své děti výpraskem již v 85 % případů. Koincidenci občasného a častého trestání výpraskem a brutálním násilím vykazuje 6 % dětí (častého pak 3 %).

Malá část žáků se cítí trestána bezdůvodně. Mírně častěji si na bezdůvodné trestání stěžují dívky (2 % z nich uvádí, že je to až k nesnesení - téměř šestkrát častěji než chlapci). Ročník nemá v tomto případě vliv. Míra únosnosti pro dítě se liší podle způsobu trestání, například v případě občasného brutálního násilí 10 % dětí uvádí, že je to k nesnesení.

Otázka: **Dělají takové věci i bezdůvodně?**

ne	86
ano, ale dá se to snést	8
ano, ale není to příjemné	1
ano, je to až k nesnesení	1

Nejčastěji rodiče trestají své děti rukou a stále ještě oblíbenou vařečkou. Používání ruky či různých předmětů při trestání dětí nesouvisí s pohlavím dítěte ani ročníkem školní docházky. Děti referující o tělesných trestech s použitím ruky a různých předmětů častěji uvádí, že Úmluva není v rodinách dodržována, že vztah jejich rodičů není dobrý. Údery pěstí a kopance užívají otcové s maturitou (řemen - matky s maturitou).

Otázka: **Když tě rodiče tělesně trestají, tak to dělají:**

	nikdy	občas	často
dlaní ruky (facka, plácnutí)	23	53	11
vařečkou	64	13	2
řemenem	72	5	2
jiným předmětem (prut, pravítko aj.)	74	3	1
pěstí	75	2	2
nohou (kopou tě)	72	5	2

Způsoby trestání se dosti často kombinují, např. rodiče trestající své děti občas a často úderem dlaně je v 18 % případů občas a často trestají vařečkou, v 7 % případů řemenem, nebo do nich kopou.

Z údajů o frekvenci těžších tělesných trestů lze soudit, že 12 % dětí je bito dosti často (od několikrát do roka až po denně). Četnost trestů nesouvisí s pohlavím respondentů, ale klesá s ročníkem školní docházky.

Otázka: **Pokud tě rodiče doma bijí (nejde jen o facku, ale o větší výprask), tak je to:**

jednou za několik let	43
tak jednou ročně	10
několikrát do roka	6
tak jednou měsíčně	3
několikrát měsíčně	1
tak jednou týdně	1
několikrát za týden	-
jednou denně	1

Takové tresty jsou nejčastěji používány v případě lži, za špatné chování a odmlouvání. Výpraskem za špatné chování vůči rodičům a za přestoupení jejich zákazu jsou trestány dívky i chlapci stejnou měrou, dívky jsou častěji trestány za odmlouvání, v ostatních případech jde častěji o chlapce. Častěji jsou takto trestáni nejmladší respondenti (špatné známky, chování ve škole, odmlouvání, ničení věcí).

Otázka: **Takový výprask dostaneš obvykle za:**

za lhaní	37
za zničení nějaké věci	9
za špatné známky	16
za špatné chování ve škole	13
za špatné chování doma	28
za špatné chování venku	5
za odmlouvání	22
za přestoupení zákazu rodičů	19
někdy ani nevíš proč	8

Dvě třetiny rodičů nepoužívají vůči svým dětem tělesné tresty, častěji je užívá okolo 7 % rodičů. Otcové častěji trestají syny (o 9 bodů častěji než dívky), zejména jde o občasné tresty za větší provinění. Matky vzhledem ke své roli ve výchově dětí takto nediferencují, nicméně s rostoucím věkem dítěte od trestů poněkud upouštějí (u otců je tato tendence vyjádřena jen velmi slabě a statisticky nevýznamně).

Matky do jisté míry následují otce v míře trestání svých dětí (tam, kde otec dítě netrestá vůbec, její matka trestá (převážně jen zřídka) v 16 %. Tam, kde je dítě trestáno otcem „často a velmi často“ její matka trestá v 60 % (z toho z poloviny „jen zřídka“). Otcové trestající své děti pochází z méně zámožných rodin. Míra trestání dětí nesouvisí se vzděláním rodičů. Trestané děti se domnívají, že jim je ukládáno příliš mnoho povinností a že v rodinách se Úmluva málo dodržuje.

Otázka: **Používají rodiče tělesné tresty?** (soubor ZŠ)

	otec	matka
ne	66	68
ano, jen zřídka a za velká provinění	20	23
občas, za větší provinění	6	5
často, i za maličkosti	1	1
velmi často, a hodně tvrdé	1	1

Podle našeho výzkumu byly u souboru žáků základní školy v předškolním věku šikanovány 3 % dětí, v období školní docházky pak již 16 %. Diference podle pohlaví jsou patrné (často bylo šikanováno 6 % chlapců a jen 3 % dívek). Školní ročník v tomto ohledu nediferencuje. Míra šikany do určité míry souvisí s velikostí obce (nejméně je udávána v nejmenších obcích a tedy i pravděpodobně na nejmenších školách).

Otázka: **Stalo se, že tě někdo ze spolužáků, vrstevníků (nebo skupina) šikanoval, bil tě a ponižoval?**

	Základní školy				
	nikdy	spíše ne	spíše ano	často	neví
v předškolním věku	74	11	2	1	5
na základní škole	56	23	12	4	3

U středoškoláků je situace obdobná: v předškolním věku bylo šikanováno 5 %, v období školní docházky pak již 16 %, v současnosti 5 % respondentů. Spíše jde o chlapce (zvláště na ZŠ o 9 bodů častěji než u dívek). Korelace s věkem nebyla prokázána.

Otázka: **Stalo se, že tě někdo ze spolužáků, vrstevníků (nebo skupina) šikanoval, bil tě a ponižoval?**

	Střední školy			
	ne	spíše ne	spíše ano	často
v předškolním věku	85	7	3	2
na základní škole	64	18	11	5
v současnosti	86	6	3	2

Poznatky získané u středoškoláků naznačují, že šikaně je vystavena jak část dospívajících, kteří byli šikanováni již na ZŠ (9 % u spíše šikanovaných, 19 % často šikanovaných), tak část těch, u kterých se šikana objevila až na střední škole (3 % z těch, kdo na ZŠ nebyli šikanováni vůbec, 7 % těch, kteří spíše nebyli šikanováni). Nejde ovšem o velké skupiny, první skupina tvoří 3 %, druhá skupina 2 % z celého souboru středoškoláků.

Způsoby, jimiž respondenti z obou souborů (ZŠ a SŠ) reagovali na šikanu, se příliš neodlišují. U žáků ZŠ šikanu chlapci berou daleko trpněji než dívky (nezasahují, není jim proti mysli – společně o 5 bodů častěji než dívky, které se častěji svěřují dospělým). Školní ročník v tomto ohledu nediferencuje. Středoškolačky se mírně častěji bály projevit svůj názor, chlapcům se

šikana méně protivila. Korelace s věkem nebyla prokázána. Respondenti, kteří vypovídají, že Úmluvu neznají, častěji uvádí, že šikaně přihlíží, nebo se jim neprotiví.

Otázka: Pokud ses stal svědkem nebo obětí šikanování, jak jsi se zpravidla zachoval ?

	ZŠ	SŠ
pokusil jsem se tomu zabránit	29	25
svěřil jsem se lidem, kteří by tomu mohli zabránit	12	11
bál jsem se něco udělat, projevit svůj názor	5	6
nic jsem proti tomu nedělal	7	7
neprotivilo se mi to	3	2
nestalo se to	41	46

Většina respondentů nebyla sexuálně obtěžována. V období základní školy dotazovaní udávají obtěžování v 6 % případů, středoškoláci pro současnost udávají obtěžování v 5 % případů.

Výpověď o sexuální obtěžování v předškolním věku se neliší podle pohlaví (nikdy nebylo obtěžováno 98 % chlapců a 96 % dívek), v období základní školní docházky je již situace jiná (nikdy nebylo obtěžováno 95 % chlapců a 82 % dívek), rozdíl mezi 7. a 9. ročníkem představuje nárůst 6 bodů (nikdy nebylo obtěžováno 91 % žáků 7. tříd a v 9. třídě již jen 85 %).

Otázka: Byl si někdy sexuálně obtěžován:

	Základní školy				Střední školy			
	nikdy	spíše ne	spíše ano	vícekrát	nikdy	spíše ne	spíše ano	vícekrát
v předškolním věku	94	1	.	1	92	2	2	1
na základní škole	87	5	3	3	87	4	5	1
na střední škole	-	-	-	-	86	6	3	2

Opakované sexuální obtěžování na ZŠ je častější v největších městech (zdrojem jsou hlavně spolužáci) a projevuje se v úvaze o možnosti poskytnout za určitých okolností sex za úplatu.

U dětí ze základních škol se obtěžování častěji dopouštějí spolužáci a vrstevníci, u středoškoláků se situace vyrovnává ve prospěch dospělých osob. Dívky častěji obtěžují vrstevníci, spolužáci či neznámí dospělí, u příbuzných a rodičů pohlaví nediferencuje. Na chování vrstevníků si stěžují především nejstarší respondenti ze středních škol.

Otázka: Pokud se tak stalo, kdo tě obtěžoval?

	ZŠ	SŠ
vrstevník	3	7
spolužák ze školy	4	4
neznámý dospělý	3	5
příbuzný	1	3
nevlastní rodič	-	1
vlastní rodič	-	1

Žáci základních škol se nejméně bezpečně cítí před školou a ve škole (26 %, 24 %), žáci středních škol se cítí nejméně bezpečně ve škole (24 %). Vzhledem k údajům o šikaně (která představuje polovinu uvedených podílů), mohou být dalším zdrojem nebezpečí již jen např. krádeže ve školách, učitelé a zaměstnanci škol. Bezpečně se v obci nebo ve městě cítí okolo 22 % dotázaných z obou souborů.

Chlapci se výrazně ohrožení cítí zejména ve škole a před školu (cca 12 % respondentů, tedy dvakrát častěji než dívky) a v rodině (více než 2 %), dívky mají větší pocit ohrožení v obci, městě (lze tedy pravděpodobně pocity nebezpečí u chlapců asociovat se šikanou a tělesným násilím obecně a u dívek s možným sexuálním obtěžováním). Školní ročník v tomto ohledu nediferencuje (s výjimkou obce, města, kde se cítí nejmladší dotazovaní bezpečněji). Šikana ve škole zvyšuje pocit nebezpečí ve škole.

Žáci středních škol se cítí nejméně bezpečně ve škole (24 % - spíše chlapci, dívky se necítí bezpečně v místě bydliště). Proti předpokladu se nejstarší respondenti cítí častěji ohrožení ve škole i před školou.

Otázka: **Máš pocit jistoty a bezpečí, když jsi:**

	Základní školy				
	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	neví
doma	85	10	1	1	1
ve škole	21	49	16	8	4
před školou	22	45	18	8	5
v místě svého bydliště	44	42	7	4	2
v obci, ve městě	26	42	17	6	7

Středoškoláci vypovídají dosti podobně.

Otázka: **Máš pocit jistoty a bezpečí, když jsi:**

	Střední školy				
	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	neví
doma	87	8	2	2	1
ve škole	32	41	16	8	3
před školou	33	36	15	8	5
v místě svého bydliště	59	29	5	4	2
v obci, ve městě	30	39	14	7	6

Článek 24. Zdraví

Zdravotní péče je u nás na poměrně vysoké úrovni. Na jednu osobu ve věku 0 – 19 let připadalo v průměru za rok 6,9 vyšetření. Problémem je přístup rodičům k preventivním prohlídkám⁷, péče o vlastní zdraví a zdravý životní styl. Například vzrůstající obezita školáků vedla k přípravě nových výživových dávek pro školní jídelny, v nichž se stravuje zhruba 75 % dětí (před 30 lety s obezitou mělo problémy cca 8 % dětí, dnes asi 13 %). Podíl extrémně otlých se během devadesátých let zdvojnásobil a nyní činí asi 6 % dětské populace, na druhou stranu přibývá i matek, které se strachují z obezity dítěte a živí své děti nízkokalorickou stravou bez tuku. U těchto dětí se mohou projevit poruchy růstu.

České děti mají chrup v horším stavu než děti z vyspělých zemí EU (důvodem je zanedbávání stomatologických prohlídek již u nejmenších dětí).

⁷ Například Stomatologická komora navrhuje danou problematiku upravit zákonem.

Každý rok zemře na následky úrazů 300 dětí, 40 z nich při dopravních nehodách, velmi důležitá je prevence a jednání rodičů.

Podle našich poznatků, co do subjektivního hodnocení svého zdravotního stavu, jsou na tom lépe žáci ZŠ (66 % se cítí úplně zdravo) oproti 59 % u středoškoláků. Větší zdravotní obtíže, nemoc či tělesnou vadu vykazuje okolo 5 % dotázaných.

Častěji se cítí zdraví chlapci (o 13 bodů), dívky konstatují menší zdravotní potíže. Školní ročník v tomto ohledu nediferencuje. Rovněž u středoškoláků se chlapci se cítí častěji zdravější, dívky opět konstatují menší zdravotní potíže (o 9 bodů častěji). Korelace s věkem nebyla prokázána.

Otázka: **Jak hodnotíš svůj zdravotní stav?**

	ZŠ	SŠ
cítíš se být zdrav	66	59
cítíš se zdrav, ale máš menší zdravotní obtíže	28	34
máš zdravotní obtíže většího rázu	2	3
trpíš nějakou nemocí	2	1
máš tělesnou vadu	1	2

Více než desetina (13 %) žáků nedostatečně využívá možnosti lékařské prevence (u středoškoláků jde o 21 %). Díky dobré úrovni zdravotnictví se úroveň preventivní péče neliší podle pohlaví. Vyšší péče je věnována nejmladším (na prohlídky chodí o 10 bodů častěji než nejstarší). Docházka na preventivní prohlídky nesouvisí se vzděláním rodičů ani velikostí obce.

Otázka: **Chodíš (s rodiči) pravidelně na lékařské prohlídky?**

	ZŠ	SŠ
ano	61	46
spíše ano	25	32
spíše ne	9	15
ne	4	6

Pětina rodičů žáků nedbá příliš na jejich zdravou životosprávu, 10 % se nestará o bezpečnost svých dětí (úrazy), a to bez ohledu na pohlaví svých potomků. U nejmladších dětí rodiče dbají na dostatek vitamínů a zdravou stravu (o 13 a 9 bodů oproti nejstarším respondentům). Péče o dospívající se podle pohlaví a věku neliší.

Otázka: **Dbají rodiče na to, aby jsi :**

	Základní školy			
	ano	spíše ano	spíše ne	ne
zdravě jedl	40	39	13	6
užíval vitamíny	45	30	15	6
užíval v nemoci potřebné léky	84	11	1	1
si neublížil, neutrpěl úraz	57	30	6	4

Téměř třetina (29 %) rodičů středoškoláků nedbá příliš na zdravou životosprávu svých potomků.

Otázka: **Dbají rodiče na to, aby jsi :**

	Střední školy			
	ano	spíše ano	spíše ne	ne
zdravě jedl	31	36	20	9
užíval vitamíny	32	31	19	12
užíval v nemoci potřebné léky	77	15	3	3

Dvě třetiny respondentů v zájmu svého zdraví rekreačně sportují, 49 % žáků a 39 % středoškoláků se snaží dodržovat zdravou životosprávu, třetina kontroluje svou tělesnou hmotnost.

Chlapci ze ZŠ častěji uvádějí, že rekreačně sportují (o 8 bodů), dívky se snaží zdravě jíst (o 15 bodů,) a hlavně dávají pozor na svou tělesnou hmotnost (o 24 bodů více než chlapci). Školní ročník v tomto ohledu nediferencuje mimo nikotinismu (v 7. ročníku se snaží nekouřit 82 %, v 8. ročníku 78 %, v 9. již jen 70 %), pití alkoholu (78 %, 67 %, 54 %), mladší děti chodí i dříve spát (24 % oproti 18 % u nejstarších).

Dospívající chlapci více rekreačně sportují a chodí cvičit (o 16 bodů častěji), dívky více dbají na svou hmotnost (o 30 bodů častěji), stravu (o 23 bodů častěji) a omezují solení (o 7 bodů častěji). Nejstarší dbají více na stravu.

Otázka: **Co děláš pro své zdraví:**

	ZŠ	SŠ
rekreačně sportuješ	66	66
chodíš cvičit do tělocvičny, posilovny atd.	41	40
snažíš se zdravě jíst	49	39
moc nesolíš	22	15
všímáš si reklam na léky	8	-
nekouříš	76	-
nepiješ alkohol	65	-
hlídáš si svou váhu	36	34
chodíš včas spát	20	-
něco jiného	23	-

Článek 27. Životní úroveň

Výzkumy opakovaně prokazují, že mladí lidé chtějí mít děti, ale při vědomí toho, co narození dítěte znamená pro životní úroveň rodiny, početí dítěte odkládají na dobu až vyřeší základní potřeby rodiny a našetří finanční prostředky (životní úroveň rodičů s malými dětmi je často horší než u důchodců). Podle statistik v roce 2002 připadalo na jednu ženu 1,17 dítěte, v roce 1990 to bylo 1,89 a v roce 1980 plných 2,1 dítěte.

Stát chce od roku 2004 povolit rodičům na mateřské dovolené neomezený přivýdělek bez ztráty dosavadního rodičovského příspěvku, bohužel však podmínkou zůstává celodenní péče o dítě. V rámci reformy veřejných financí se připravují i další opatření na podporu rodin s dětmi.

Nízká životní úroveň rodin s dětmi se promítá i do možností těchto rodin investovat do vzdělání svých dětí, jejich zájmů a volného času. Pod hranici životního minima žilo v roce 2001 zhruba 135 000 domácností (3,4 % všech rodin, v roce 1996 to bylo 2,1 %), z toho polovina byly rodiny s dětmi.

Životní úroveň svých rodin většina respondentů považuje za dobrou (u středoškoláků dochází k posunu ve prospěch kategorie „spíše dobrou“). Špatnou a spíše špatnou životní úroveň udávají 4 % žáků a 7 % středoškoláků (velmi špatnou udává 1 % všech respondentů). Výše udávané životní úrovně závisí na vzdělání otce (nejvyšší u maturantů), nezávisí na velikosti obce. V případě středoškoláků korelace s pohlavím a věkem nebyla prokázána.

Otázka: **Životní úroveň rodiny, ve které žiješ, považuješ za:**

	ZŠ	SŠ
velmi dobrou	62	42
spíše dobrou	34	49
spíše špatnou	3	6
velmi špatnou	1	1

Vzhledem k udávané životní úrovni jsme zjišťovali i majetek rodin. Na základních školách jsou to chlapci, kteří mají častěji k dispozici Internet a herní konzoli (o 12 bodů), vlastní pokoj (o 9 bodů častěji) a PC (o 5 bodů), mírně častěji uvádějí vlastnictví chaty a luxusnějších předmětů, dívky častěji uvádějí vlastní knížky (o 9 bodů). Vcelku pochopitelně nejmladší děti uvádějí častěji herní koutek (o 10 bodů než nejstarší), vlastnictví herní konzole (o 9 bodů).

Středoškoláci - chlapci mají častěji k dispozici PC a Internet (o 13 a 18 bodů častěji než dívky). Mladší respondenti častěji vlastní PC, starší mají vlastní pokoj.

Otázka: **Vyber z následujícího seznamu, co máš doma, co tvoje rodina vlastní:**

	ZŠ	SŠ
vlastní pokoj	72	64
stálé místo na učení (nikdo tě neruší)	82	78
svůj vlastní koutek na hraní	67	-
knihovnu (více než 100 knih)	54	-
svoje vlastní knížky (více než 20)	82	-
rádio	97	-
televizi	95	-
Video	80	-
herní konzoli (počítačové hry)	71	-
počítač	80	66
Internet	53	44
chatu, chalupu	49	-
videokameru	31	-
myčku nádobí	28	-
hifi věž	75	-
mobilní telefon	-	91

Každý téměř osmý žák ZŠ udává, že jejich rodiny musí častěji s penězi zacházet úsporně, u středoškoláků jde o 27 % dotázaných. V souboru žáků ZŠ chlapci o 5 bodů častěji udávají, že jejich

rodiny nemusí šetřit. Školní ročník v tomto ohledu nediferencuje. U středoškoláků pohlaví ani věk nediferencuje.

Otázka: Má tvoje rodina vždy dost peněz?

	ZŠ	SŠ
ano, nemusíme šetřit	18	33
někdy musíme zacházet s penězi opatrně	65	39
spíš musíme šetřit	11	17
peněz se pořád nedostává	2	10

Kapesné dostává pravidelně polovina žáků ZŠ, 15 % ho nedostává. Přestože chlapci častěji udávají, že jejich rodiny nemusí šetřit, nemá to vliv na přidělování kapesného. Školní ročník v tomto ohledu nediferencuje.

Většině žáků kapesné postačuje, 15 % z nich uvádí opak. Středoškoláci pociťují větší nedostatek (27 % uvádí, že jim kapesné nepostačuje). Na základních školách pohlaví v tomto ohledu nediferencuje (dívky si nevýznamně častěji stěžují). Nejméně si stěžují nejmladší děti, jejich potřeby zřejmě nejsou tak rozvinuté, či naopak jsou rodiči poněkud rozmazlovány. Na středních školách pohlaví opět nediferencuje, nejstarší respondenti častěji uvádí, že jim peníze nestačí (21 % oproti 8 % u nejmladších).

Otázka: Máš dost peněz na svoje drobné nákupy a další potřeby?

	ZŠ	SŠ
ano	48	33
spíše ano	35	39
spíše ne	11	17
ne	4	10

Ve vztahu ke kapesnému u žáků ZŠ pohlaví nediferencuje. Dvě třetiny žáků ZŠ musí vystačit s kapesným do 400 Kč, (u žáků SŠ již jen 44 %). U středoškoláků pohlaví rovněž nediferencuje, kapesné narůstá plynule s věkem.

Otázka: Kolik peněz asi utratíš měsíčně?

	ZŠ	SŠ
do 10 Kč	2	1
10 – 199 Kč	46	14
200 – 399 Kč	20	29
400 – 699 Kč	13	21
700 – 1000 Kč	5	10
více než 1000 Kč	7	17

Jak již je uvedeno výše, většině žáků kapesné postačuje, pokud jde o něco dražšího, dvě třetiny respondentů dostanou peníze od rodičů (jde častěji o dívky – o 6 bodů), necelá třetina se dočasně uskromní (jde častěji o chlapce - o 9 bodů). Mírný nárůst půjček se objevuje u žáků 8. tříd a pravděpodobně po získané zkušenosti se o rok později zájem o půjčky opět utlumí.

Otázka: **Jak obvykle řešíš situaci, když ti na něco dražšího chybí peníze?**

	Základní školy	
	první odpověď	druhá odpověď
řeknu rodičům	66	2
uskromním se	14	15
počkám a našetřím si	13	28
snažím se o nějaký výdělek	2	7
půjčím si	1	5
požádám někoho z příbuzných	.	1
vydělám si je	1	4
nedostávám se do takové situace	3	3

Článek 28. Vzdělání

Vzdělání získává v hodnotovém žebříčku dětí i jejich rodičů vysoké umístění. Aspirace dětí se značně liší od struktury středních škol, postupem času se roztočil bludný kruh stále náročnějších přijímacích zkoušek a ochoty učitelů základních škol reagovat na tyto požadavky a totéž platí o středních školách ve vztahu k vysokým školám. Východiskem je změna současného stavu (přijetí jednotných přijímacích zkoušek atd.), jinak naplnění požadavků čl. 28 Úmluvy bude stále obtížnější. A to až do doby, kdy populační ročníky dětí ve věku, kdy se hlásí na střední a vysoké školy, klesnou natolik, že budou odpovídat stávajícím kapacitním možnostem středních a vysokých škol (lze očekávat v horizontu 10 let). To je v rozporu se základními zájmy společnosti, která uznává význam vzdělání pro rozvoj moderní ekonomiky, ale zejména dětí, u kterých tak dochází k predestinaci k málo kvalifikované práci, nezaměstnanosti a podobně.

ČR značně pokulhává v péči o rozvoj nadaných nebo mimořádně nadaných dětí. Na práci s nimi nejsou učitelé připraveni, neexistuje specializované poradenství pro rodiče těchto dětí, neexistují školy, které by byly schopny takový úkol zvládnout v plné šíři a kvalitě, chybí potřebná legislativa.

Nejen žáci a děti, ale i učitelé si stěžují. Podle průzkumu SC&C, který si zadala MF Dnes⁸ jsou děti stále hůře zvladatelné (66 %), je jim těžké porozumět, uznávají jen materiální hodnoty (80 %). Zajímavé jsou i názory na prvořadý úkol učitele - 21 % uvádí, že jde o předání co nejvíce znalostí, přípravu na další studium uvádí 13 %, přípravu dětí na další povolání uvádí 14 %, vychovávat děti 12 %. Naučit děti chápat informace v souvislostech uvádí 35 % dotázaných a jen 5 % se domnívá, že jde o rozvoj kritického myšlení.

Platová situace ve školství vede k tomu, že polovina učitelů je starší 50 let, 25 % jsou důchodci, 50% nemá potřebnou kvalifikaci, absolventi buď nenastupují do oboru, nebo do tří let odchází. Na druhou stranu podle průzkumu OECD naši učitelé učí o téměř 200 hodin ročně méně, než činí průměr zemí OECD, o to více však vykonávají méně kvalifikované práce. Řešením je vytvořit funkci asistentů, kteří by vykonávali méně kvalifikované práce, což by se to mohlo odrazit v počtu učitelů.

Podle našeho výzkumu většina (90 %) žáků základních škol na škole oceňuje především dobré kamarády, získání vědomostí oceňuje již jen 73 %, 45 % žáků učení nebaví a 29 % žáků se docházce do školy rádo vyhne. Chlapci na škole oceňují oblíbený předmět a kroužky.

⁸ MF Dnes 11.10.2003

Děti vykazující vyšší znalost Úmluvy si na škole cení vědomostí a zčásti i kvalitních učitelů. Oblíbenost učitelů klesá s velikostí obce (nejmenší oblíba je ve městech nad 100 tis. obyvatel). Oblíba školy v zásadě souvisí s chováním učitelů (negativní zkušenosti jsou asociovány s absencemi žáků).

Otázka: Chodíš rád do školy?

	ZŠ
ano, získávám vědomosti	73
ano, mám tam dobré kamarády	90
ano, jsou tam dobří a hodní učitelé	41
ano, kvůli oblíbenému předmětu	34
ano, kvůli kroužku/kroužkům	17
ne, učení mě nebaví	45
ne, nemám tam kamarády	10
ne, děti mně bijí a nadávají mi	6
ne, ve škole mě nic špatného nedělají, ale když to jde, tak se tzv. uleju	29

Obecně s ročníkem školní docházky klesá oblíba školy. Podíl těch, které učení nebaví, je konstantní.

Otázka: Chodíš rád do školy?

	ročník		
	7.	8.	9.
ano, získávám vědomosti	82	73	77
ano, mám tam dobré kamarády	95	94	89
ano, jsou tam dobří a hodní učitelé	52	44	34
ano, kvůli oblíbenému předmětu	43	31	34
ano, kvůli kroužku/kroužkům	21	19	14
ne, učení mě nebaví	44	50	45
ne, nemám tam kamarády	10	12	10
ne, děti mně bijí a nadávají mi	6	5	7
ne, ale když to jde, tak se tzv. uleju	22	34	40

Nadějnější nejsou ani postoje středoškoláků – školu má rádo necelých 60 % respondentů, výrazně negativní postoj ke škole uvádí 12 % respondentů. Kladnější postoje zauímají dívky (spíše ano - o 8 bodů častěji).

Špatné chování učitelů k žákům signalizuje 12 % žáků základních škol a 8 % středoškoláků. Chlapci se třikrát častěji než děvčata domnívají, že se k nim učitelé chovají špatně. Chování učitelů je negativně posuzováno ve městech od 5 do 20 tisíc obyvatel a v největších městech. U středoškoláků pohlaví nediferencuje.

Otázka: Jak se k tobě učitelé chovají?

	ZŠ	SŠ
stejně dobře jako k ostatním	35	38
lépe než k ostatním	4	3
ani dobře, ani špatně	49	51
hůře než k ostatním	4	3
stejně špatně jako k ostatním	8	5

Nejčastější problémy žáků základních škol jsou mimo spolužáků spojeny s učiteli (žáci 9. tříd), přípravou do školy a prospěchem (žáci 8. tříd). Chlapci častěji udávají problémy s učiteli, s přípravou do školy, dívky častěji s tělocvikem. Problémy s učiteli a prospěchem jsou charakteristické pro největší města. Problémy ve škole se obecně rovněž odvíjejí od chování učitelů.

Otázka: **Máš nějaké problémy ve škole?**

	ZŠ			
	ne	někdy	často	velmi často
s učiteli	43	46	6	4
s družinářkou	90	2	1	1
se spolužáky	43	49	5	2
s přípravou na školu	34	46	13	5
s prospěchem	39	43	13	5
s tělocvikem	73	17	3	2
s dojížděním	79	13	3	2

Problémy se spolužáky, které udává 5 - 9 % respondentů ze ZŠ se neliší podle pohlaví (mimo položky "jsem slabší", jež se pochopitelně týká spíše chlapců), žáci 7. ročníku si častěji než ostatní stěžují na neoblíbenost a to, že jsou slabší než ostatní.

Neoblíbenost ve škole je asociována s uzavřeností, nižší fyzickou silou, lepším prospěchem, relativní chudobou – jde o klasické znaky šikanovaných dětí. Problémy se spolužáky v zásadě nevedou k absenterismu.

Otázka: **Pokud si uvedl, že máš problémy se spolužáky, z čeho plynou?**

	ZŠ		
	ano	zčásti	ne
nejsem oblíbený, nelíbím se aj.	5	20	51
dobře se učím, jsem lepší	6	19	51
jsem slabší, dovoluji si na mě	6	11	59
jsem uzavřený	6	13	57
nerozumí mi	9	18	40
nemám všechno, co si ostatní mohou dovolit	6	18	52

Významný zdroj problémů ve škole představují učitelé (netrpělivost – 42 %, nespravedlivost – 29 %). Žáci si stěžují, že se ve škole cítí unavení (29 %). Chlapci častěji udávají, že se málo učí, dívky si stěžují na netrpělivost a nespravedlivost učitelů. Žáci 8. tříd častěji uvádějí že se málo učí a současně si stěžují, že učitelé špatně učí. Problémy s učiteli představují komplex netrpělivosti, nespravedlnosti a špatného přístupu učitelů k výuce (tím, že vedou k absenterismu, nejde pravděpodobně jen o racionalizaci problémů ve škole).

Otázka: **Pokud si uvedl, že máš problémy s učiteli, se známky, z čeho plynou?**

	ZŠ		
	ano	zčásti	ne
málo se učím	19	35	30
nikdo mi doma nepomůže	10	16	58
učitelé by měli být trpělivější	42	23	18
ve škole se cítím unavený	29	28	27
učitelé jsou nespravedliví	20	36	27
učitelé špatně učí	10	28	45
nestačím sledovat výuku	10	25	48

Současné více než dvě třetiny žáků uznávají, že za problémy si žáci mohou často i sami. Tyto názory se neliší dle pohlaví (s výjimkou „pomoci slabším“, kterou častěji udávají chlapci). Pozitivnější názor na učitele mají lepší žáci 7. tříd (podle nich je častěji většina učitelů laskavá, připouští diskusi, je spravedlivá) s výjimkou toho, že neumí přiznat chybu.

Žáci udávající vyšší znalost Úmluvy si stěžují zejména na to, že učitelé nadávají a křičí, neumí přiznat svou chybu atd., což naznačuje, že jsou citlivější na nepedagogické chování části svých učitelů.

Otázka: **Jaký je tvůj názor na učitele?**

	ZŠ			
	většina	více než polovina	méně než polovina	menšina
jsou laskaví, pomohou když je třeba	27	28	22	21
nadávají, křičí	16	16	22	45
rádi si vyslechnou názory žáků	21	28	25	24
diskutují s námi o životě	16	18	25	39
přísní, ale spravedliví	24	30	27	17
neumí přiznat chybu	21	17	20	40
nemají to s námi lehké	51	21	11	15
dokáží si na někoho zasednout	24	19	22	32
můžeme se jim svěřit s problémy	14	15	19	49
chtějí, abychom si všechno pamatovali	51	25	13	7
nároční, ale rádi pomohou slabším	25	32	24	17

Situace na středních školách je v níže sledovaných položkách dosti obdobná. Pohlaví ani věk nediferencuje. Žáci udávající vyšší znalost Úmluvy si stěžují na to, že učitelé nadávají a křičí.

Otázka: **Jaký je tvůj názor na učitele?**

	SŠ			
	většina	více než polovina	méně než polovina	menšina
jsou laskaví, pomohou, když je třeba	21	31	24	22
nadávají, křičí	10	16	23	48
diskutují s námi o životě	11	22	30	35
přísní, ale spravedliví	17	38	27	15
neumí přiznat chybu	19	18	24	37
dokáží si na někoho zasednout	22	18	21	37

Necelá třetina žáků uvedla, že se někdy vyhnula škole (středoškoláci, pravděpodobně vzhledem k delší zkušenosti se školou tak učinili ve 42 % případů). Situace se na ZŠ neliší dle pohlaví, záškoláctví je častější u žáků 9. ročníků (občas se škole vyhne 18 % žáků 7. tříd, ale již 39 % žáků 9. ročníků). U středoškoláků jde častěji o dívky (o 10 bodů častěji než chlapci) a nejstarší dotázané (o 15 bodů) v kategorii „občas“ oproti nejmladším.

Otázka: **Stalo se ti, že jsi byl někdy za školou?**

	ZŠ	SŠ
nikdy	69	57
občas	28	36
dost často	2	6

Občasné záškoláctví části žáků základních škol je 37 % jejich rodičů tolerováno (bez ohledu na pohlaví a ročník školní docházky).

Otázka: **Co dělali rodiče, když se to dozvěděli?**

zatím to nezjistili	40
byl z toho křik	20
dostal jsem bití	3
moc jim to nevadilo	22
vůbec jim to nevadilo	15
Celkem	100

Na otázku, jak se zachovají, když se jim nechce do školy, odpovědělo zhruba 30 % žáků ZŠ, z nichž více než polovina neúčast ve škole omlouvá návštěvou lékaře (žáci 8. tříd), necelá třetina bývá podpořena rodiči. Bez omluvy (12 %) situaci řeší nejčastěji nejstarší žáci.

Téměř 90 % dotázaných žáků ZŠ kladně oceňuje vliv vzdělání na budoucnost jedince, a to bez ohledu na pohlaví a ročník školní docházky, u středoškoláků jde o 83 %.

Na hodnocení významu vzdělání má vliv posuzované jednání učitelů, obliba školy, které vedou k zájmu o vzdělání jako zdroje sociálního vzestupu (respektive k jeho odmítání). Učitelé tak vedle rodičů představují významný zdroj postojů dětí vůči vzdělání, a tedy do jisté míry ovlivňují i budoucnosti dětí. Je nepochybné, že učitelé mohou být na školách vystaveni velkým stresům, nicméně, je-li učitelské povolání takto náročné, je třeba vybírat učitele s ohledem na odolnost vůči stresu a další potřebné psychologické vlastnosti tak, jak je to běžné u celé řady jiných povolání.

Otázka: **Myslíš si, že je pro tvůj život důležité vzdělání?**

	ZŠ	SŠ
ano, získám lepší postavení	88	83
asi ano, ale není nezbytné	9	14
ne, peníze se dají vydělat i bez vzdělání	3	2

O školní výsledky dětí se nezajímá 6 % rodičů žáků ZŠ a 11 % rodičů středoškoláků. Zájem rodičů vadí především chlapcům ze ZŠ, nezájem kladně přijímají dívky. Toto hodnocení nezávisí na ročníku školní docházky. Negativní chování učitelů k žákům zvyšuje (z hlediska respondentů nepříjemně) zájem rodičů o školní výsledky (dítě je pak stresováno ze dvou stran).

U středoškoláků pohlaví nediferencuje. U nejstarších je častější odpověď, že se rodiče o

jejich výsledky ve škole nezajímají.

Otázka: Jak se rodiče zajímají o to, jak si vedeš ve škole?

	ZŠ	SŠ
zajímají se až moc, občas mi to vadí	36	25
zajímají se tak, jak je to u rodičů obvyklé	56	63
jen když jde o nějaký malér	4	4
příliš se nezajímají a je mi to tak milejší	1	6
je jim to lhostejné a někdy mě to i mrzí	1	1

V životních plánech našich respondentů hraje nejvyšší roli studium na středních odborných školách (49 %), zájem o gymnázia je pravděpodobně snížen tím, že ve zkoumaném souboru dětí chybí děti přijaté na víceletá gymnázia. Zájem o učební obory je malý (v případě nematuritních oborů jde jen o každé 20 dítě). Chlapci chtějí studovat na SOŠ, popřípadě jít do práce (nejčastěji žáci 7. ročníků), dívky chtějí studovat na gymnáziu.

Otázka: Po základní škole chceš:

studovat na gymnáziu	24
studovat na střední odborné škole	49
vyučit se v maturitním oboru	18
vyučit se v nematuritním oboru	5
jít do práce	3

Tři čtvrtiny středoškolské mládeže chtějí dále studovat (vysokou školu uvádí 53 %, VOŠ 20%), čtvrtina respondentů chce nastoupit do zaměstnání. Pohlaví nediferencuje.

Vzhledem k nastavení naší školské soustavy jsou naši respondenti ve vztahu k realizaci svých studijních plánů poměrně optimisticky naladěni (82 % žáků ZŠ a 78 % středoškoláků). Dívky a nejmladší žáci (u nich je rozhodování o budoucí přípravě na povolání ve fázi jisté neurčitosti) jsou co do realizace svých plánů pesimističtější. V úspěch doufají především nejstarší žáci (o 13 bodů více než nejmladší). Obdobné platí u středoškoláků.

Plány žáků základních škol jsou dány zájmem o obor studia, jsou pravděpodobně dlouhodobě utvářeny, malou roli hrají učitelé a finanční situace rodiny. Chlapci více zdůrazňují zajímavost oboru a dobré dopravní spojení. Tyto motivy nezávisí na ročníku školní docházky.

Otázka: Co nejvíce vedlo k rozhodnutí, co budeš dělat po základní škole?

	ano	zčásti	ne
zajímavost oboru	57	29	12
dobré dopravní spojení	16	24	56
spolužák, spolužáci	12	24	61
rodiče	26	36	35
trvalé přání (vždy to chtěl)	46	35	16
učitel, učitelé	4	14	78
finanční situace rodiny	4	15	74

Profesní plány obou souborů respondentů jsou kupodivu stejně neurčité, zhruba jen čtvrtina má konkrétní představu o své profesi. Pevně rozhodnutí jsou spíše chlapci (i u nejstarších jde o ne zcela konkrétní představu).

Otázka: **Víš, čím chceš být, až se vyučíš, dostuduješ střední (vysokou) školu?**

	ZŠ	SŠ
jsem dost pevně rozhodnut	25	22
víceméně vím, ale ne dost konkrétně	36	39
moc ne, jen velice přibližně	22	24
vůbec nevím, čím bych chtěl být	14	13

Článek 29 - Cíle výchovy

Většina rodičů oceňuje význam vzdělání (75 %), vede děti k poslušnosti ve škole (52 %), na druhou stranu jsou i ke škole kritičtí.

Chlapci jsou vedeni k poslušnosti, učení, k vyhýbání se rvačkám (zvláště nejmladší žáci). Žáci udávající vyšší znalost Úmluvy konstatují, že jejich rodiče zauímají i kritický vztah k učitelům (učitelé nemusí mít pravdu a nemusí být spravedliví).

Otázka: **Jak se staví rodiče ke škole, co ti říkají?**

	ZŠ		
	ano	někdy	ne
musíš se dobře učit	75	21	3
poslouchej učitele	52	33	13
studuj, abys se měl lépe	66	22	10
neper se, ale nenechej si ublížit	33	27	39
učitel nemusí mít vždy pravdu	26	40	32
učitelé jsou nespravedliví	7	27	64
učitelé neumí učit	5	19	74
hned po škole jdi do práce	2	5	91

Postoje rodičů vůči škole v podstatě nesouvisí se vzděláním rodičů.

Rodiče podle dotázaných ve výchově zdůrazňují poslušnost, dobrý vztah k starší generaci a přírodě, rovnost lidí. Soubory ZŠ a SŠ se příliš neliší.

Zaměření výchovy se u chlapců a děvčat neliší (chlapci častěji uvádí položku „kdo nekrade, okrádá rodinu“). Více výchovných vlivů vykazují nejstarší žáci (úcta ke starším, vztah k přírodě, poslušnost, cena peněz), nejmladší jsou vedeni k odtazitosti k politice, neřešit cizí problémy).

Žáci, kteří udávají vyšší znalost Úmluvy, jsou rodiči vedeni k úctě ke starším, dobrému vztahu k přírodě, rovnosti lidí a k víře v Boha. Věřící rodiče vedou děti k úctě ke starším, víře v Boha a nevšímání si cizích problémů. S výchovou k úctě ke starším a poslušnosti je asociováno nižší vzdělání otců. Vysokoškolské vzdělání otců je zčásti asociováno s nedostatkem výchovy k rovnosti mezi lidmi. U středoškoláků pohlaví ani věk nediferencuje.

Otázka: **K čemu tě doma vedou, co říkají:**

	ZŠ			SŠ		
	ano	zčásti	ne	ano	zčásti	ne
k úctě, ohleduplnosti ke starším	54	35	10	53	39	6
k dobrému vztahu k přírodě	40	41	18	36	46	15
k poslušnosti	73	21	4	67	28	3
všichni lidé jsou si rovni	41	34	24	44	36	18
kdo nekrade, okrádá rodinu	5	7	85	8	9	81
k víře v Boha	6	7	86	7	9	82
nehas, co tě nepálí	13	32	52	10	32	54
peníze mohou vše	7	25	66	8	25	64
nepleť se do politiky	12	22	64	10	22	65

Kromě cílů výchovy je důležitý i styl výchovy, mimo jiné i náročnost rodičů na děti. Skutečnost, že jim rodiče ukládají příliš povinností, uvádějí mírně častěji žáci základních škol (častěji chlapci). Školní ročník (věk) v tomto ohledu nediferencuje.

Otázka: **Nejvíce povinností ti asi ukládají rodiče, myslíš si, že ti jich ukládají příliš?**

	ZŠ	SŠ
rozhodně ano	6	3
spíše ano	15	13
spíše ne	47	54
rozhodně ne	25	24
neví	4	4

Diskusi o oprávněnosti požadavků připouští častěji rodiče středoškoláků. Demokratický styl výchovy používá 40 – 50 % rodičů. Jsou i požadavky, které děti musí splnit bez jakékoli výjimky, což ale nevylučuje vysvětlení a diskusi. Z tohoto důvodu se nám získané údaje jeví jako negativní. Pohlaví a věk u obou souborů v tomto ohledu nediferencuje.

Otázka: **Můžeš s rodiči o oprávněnosti jejich požadavků diskutovat?**

	ZŠ	SŠ
ano	38	48
někdy	54	49
nikdy	4	1

Článek 31. Volný čas

Téměř 60 % žáků má dostatek volného času a není rodiči omezováno (u středoškoláků jde o 52 %), omezováno se cítí 30 % žáků a 34 % středoškoláků (výrazně více jsou vedeni k domácím pracím).

U žáků ZŠ pohlaví ani školní ročník v tomto ohledu nediferencuje. Děti, které vypovídají, že mají dost volného času, rovněž vypovídají, že se jim rodiče ve volném čase věnují (49 % - oproti 29 % u těch, kteří mají málo volného času a současně o přítomnost rodičů příliš nestojí). U středoškoláků mírně častěji udávají menší množství volného času dívky, korelace s věkem nebyla prokázána.

Otázka: **Jak jsi na tom s volným časem?**

	ZŠ	SŠ
mám ho dost a nejsem rodiči omezován	57	52
dost, ale nemohu dělat, co bych chtěl	23	19
jsem na tom stejně jako ostatní	11	12
je ho spíše málo, musím doma pomáhat	6	13
mám málo volného času, rodiče jsou přísní	1	2

Většina dětí je pravděpodobně spokojena s množstvím volného času, který tráví s rodiči (nespokojeno je cca 10 % dotázaných).

Pohlaví v tomto ohledu nediferencuje. Míra volného času tráveného s rodiči nesouvisí s pořadím sourozenců, vzděláním rodičů ani velikostí obce. U středoškoláků dívky častěji uvádějí, že se jim rodiče věnují, chlapcům současný stav vyhovuje (menší část, ale stačí to).

Otázka: **Jak velkou část svého volného času trávíš s rodiči?**

	ZŠ	SS
dost velkou, rodiče se mi věnují	44	28
menší část, chtěl bych, aby se mi více věnovali	8	4
menší část, ale stačí to	38	53
velice málo, a to spíše, když jsem byl menší	2	5
nestojím o to příliš	7	9

Jak dokazuje srovnání výpovědí žáků 7. a 9. ročníků ZŠ, proces dospívání ovlivňuje požadavky dětí na trávení volného času s rodiči (snižuje je).

Otázka: **Jak velkou část svého volného času trávíš s rodiči?**

	Ročník ZŠ	
	7.	9.
dost velkou, rodiče se mi věnují	53	38
menší část, chtěl bych, aby se mi více věnovali	11	6
menší část, ale stačí to	29	47
velice málo, a to spíše, když jsem byl menší	2	2
nestojím o to příliš	5	8

Více než dvě pětiny žáků tráví volný čas nejčastěji s rodiči při práci v domácnosti, dovolených, či při sledování televize (nejméně při kulturních akcích),

Vzhledem k pohlaví jsou to častěji dívky, které se účastní výletů a vycházek (o 22 bodů), domácího úklidu (o 12 bodů), dovolených a péče o domácnost (o 6 bodů), chlapci se více podílejí na technických opravách (o 21 bodů), opravách domu, práci na zahradě (o 14 bodů) a mírně častěji se s nimi rodiče učí.

Je pochopitelné, že s nejmladšími žáky rodiče tráví více času (ať již jde o učení – o 18 bodů více, výlety, návštěvy divadla, kina a různých podniků, kam by často nebylo žádoucí dítě pustit samotné – cca o 13 bodů a podobně), výjimku tvoří rodinné dovolené, kde se děti zúčastňují bez ohledu na věk. Děti, které uvádějí, že mají dost volného času, častěji s rodiči navštěvují zábavní podniky a vykonávají i domácí práce.

Otázka: **Způsob trávení volného času s rodiči:**

	Základní školy			
	často	občas	málokdy	vůbec
společenské hry (karty, šachy aj..)	14	40	27	15
sport a podobné	24	30	23	19
péče o zvířata	29	25	18	23
výlety, vycházky	33	32	21	10
technické věci, opravy (kolo, auto)	20	28	24	24
návštěvy zábavních podniků	14	27	30	24
domácí práce (úklid atd.)	41	37	13	7
učí se s tebou	17	30	22	27
rodinné dovolené	47	33	11	6
doma u televize	52	31	10	4
práce v domácnosti	35	40	16	6
opravy domu, práce na zahradě	26	28	20	21
návštěvy divadel, koncertů a kin	15	22	30	28

Rozhodování o volném času žáků je jen ve 4 % zcela v rukou rodičů. Podle chlapců jsou to častěji oni sami, kdo rozhodují o trávení volného času (o 7 bodů častěji), dívky jednají po dohodě s rodiči. Školní ročník v tomto ohledu nediferencuje (nevýznamně u nejmladších rozhodují především rodiče). Samostatné rozhodování dětí o volném čase je patrné u těch respondentů, kteří uvádějí, že ho mají dostatek (49 % oproti 31 % těch, kteří ho mají málo).

Otázka: **Kdo rozhoduje o tom, co budeš dělat ve svém volném čase?**

rodiče	4
ty společně s rodiči	52
ty sám	42

Nespokojen s možností rozhodovat o svém volném čase je každý dvacátý pátý žák základní školy (mírně častěji jde o dívky a nejméně často o nejmladší dotázané – o 7 bodů oproti nejstarším).

Otázka: **Myslíš si, že tvůj prostor pro rozhodování o tvém volném čase je?**

dostatečný	65
přiměřený	31
nedostatečný	4

Okolo 70 – 80 % respondentů uvádí, že může sledovat televizi (zejména o víkendu). Striktnější přístup rodičů ve všední dny konstatuje 6 – 8 % respondentů (2 % o víkendu). Televizi nesleduje zanedbatelný podíl dětí.

Nejméně jsou v tomto ohledu během týdne omezovány dívky (není určeno – o 9 bodů častěji) a žáci 8. a 9. ročníků, o víkendech se situace již neliší. Přístup rodičů ke sledování televize se neliší podle vzdělání rodičů a velikosti obce. Vliv má pořadí sourozenců (nejstarší sledují televizi méně často). U středoškoláků chlapci mohou sledovat televizi podle libosti, u dívek není stanoveno, jak dlouho mohou televizi sledovat.

Otázka: Možnost sledovat televizi:

	Základní školy		Střední školy	
	přes týden	o víkendu	přes týden	o víkendu
tolik, kolik chci	44	53	52	60
několik hodin denně	25	18	15	13
méně než hodinu denně	6	2	8	2
není určeno	23	22	21	20
vůbec ne	1	1	2	2

Jen dvě pětiny rodičů žáků základních škol provádějí určitou kontrolu toho, co jejich děti sledují v televizi. Pohlaví v tomto ohledu nediferencuje. Občasné zákazy některých pořadů udává 55 % žáků 7. ročníků (46 % 8. ročníků a jen 30 žáků z 9. ročníků). Kontrola je charakteristická pro děti, jež mají limitovaný čas na sledování televize.

Středoškoláci mají oproti žákům relativně méně času na odpočinek (dostatek ho má 51 % žáků ZŠ a jen 31 % středoškoláků, co se týká nedostatku času na odpočinek, je situace téměř stejná.

Čas na hru mají spíše chlapci (sedmé ročníky). Míra času na odpočinek se neliší podle pohlaví ani ročníku školní docházky (podobně u středoškoláků).

Otázka: Máš dost času na hru a odpočinek?

	Základní školy		Střední školy
	na hru	na odpočinek	odpočinek
ano	53	51	31
spíše ano	26	26	40
spíše ne	15	18	20
ne	4	4	6

Realizace osobních zájmů u žáků je jen v 10 % případů limitována finančními možnostmi rodiny. Jsou to mírně častěji dívky, které uvádějí, že se musí uskromňovat (o 5 bodů). Školní ročník v tomto ohledu nediferencuje.

Na otázku, zda může chodit na kroužky, které ho zajímají, odpovědělo kladně 95 % žáků. Pohlaví v tomto ohledu nediferencuje. Možnost navštěvovat kroužky vzrůstá se vzděláním matky (zejména maturita), nezávisí na velikosti obce.

Článek 32. Dětská práce

Děti jsou pochopitelně vedeny k práci v domácnosti, pomoci příbuzným atd. Časté brigády a práci v rodinné firmě udává pětina žáků.

Dívky častěji pomáhají s úklidem (zčásti i příbuzným a sousedům), chlapci častěji chodí na brigády. Vztáhneme-li údaje o práci dětí k ročníku (tedy věku), nezdá se, že by šlo o skutečnou práci dětí zaměřenou na výdělek, z něhož by rodina či dítě žily. Např. práci v rodinné firmě častěji udávají nejmladší (rovněž péči o příbuzné), brigády pochopitelně vzhledem k věkovému omezení nejčastěji vykonávají nejstarší žáci.

Žáci, kteří udávají vyšší znalost Úmluvy, častěji pracují v rodinné firmě, zabývají se prací v domácnosti a pomáhají sousedům.

Otázka: **Vykonáváš, děláš:**

	Základní školy			
	často	občas	zřídka	nikdy
práci v domácím hospodářství, v rodinné firmě	11	21	22	43
práce v domácnosti (úklid, mytí nádobí a podobně)	49	33	13	4
pomáháš nemocným, starým příbuzným	17	34	32	15
pomáháš nemocným, starým sousedům	5	14	29	50
chodíš na brigády	8	18	17	54

Situace u středoškoláků je obdobná s výjimkou brigád, které jsou u nich více než dvakrát častější (připomeňme si, že jim kapesné častěji než žákům ZŠ nestačí, a tedy uvítají každou možnost, jak si své kapesné zvýšit).

Otázka: **Vykonáváš, děláš:**

	Střední školy			
	často	občas	zřídka	nikdy
práci v domácím hospodářství, v rodinné firmě	13	19	14	49
práce v domácnosti (úklid, mytí nádobí a podobně)	45	39	12	3
pomáháš nemocným, starým příbuzným	12	32	36	18
pomáháš nemocným, starým sousedům	5	16	31	46
chodíš na brigády	28	36	19	15

Za tyto své aktivity většina dětí pravděpodobně nedostává velké finanční částky (opak udává 12 % žáků a 21% středoškoláků).

Chlapci udávají častěji, že někdy jde o docela slušný výdělek (o 5 bodů více než děvčata). Jsou to častěji žáci nejvyššího ročníku ZŠ, kteří uvádějí, že jde spíše o kapesné. U středoškoláků jsou finančně zajímavější brigády než ostatní činnosti.

Otázka: **Dostáváš za to peníze?**

	ZŠ	SŠ
ano, ale je to spíš kapesné	42	32
ano, ale ušetřit se z toho nedá	10	18
ano, někdy jsou to slušné částky	12	21
ne	30	27

Korelace mezi druhy vykonávaných prací a odměnou za ni naznačuje, že ve většině případů jde o vítané zvýšení kapesného, které, jak dokumentujeme na jiném místě, není u většiny dětí příliš přehnané.

Většina dětí pléduje za možnost dětí pracovat (zejména jde o potřebu peněz a jistou nezávislost na rodičích – 45 % a potřeby přípravy na povolání – 35 %). Tento názor nezávisí na pohlaví respondentů. Žáci 9. ročníků častěji než ostatní uvádějí, že děti mají mít možnost si vydělat vlastní peníze. Žáci, kteří udávají vyšší znalost Úmluvy, statisticky nevýznamně častěji uvádějí potřebu přípravy na povolání a méně častěji potřebu zvyšovat si kapesné (vydělávat peníze).

Otázka: **Myslíš si, že by děti měly mít možnost pracovat?**

ano, když to vyžaduje příprava na povolání	35
ano, když má rodina málo peněz	9
ano, i děti si chtějí vydělávat peníze	45
ne	9

Z korelace mezi odměnou za vykonávané práce a zájmem o výdělek vyplývá, že mezi dětmi existuje zájem o vlastní příjmy, které rodiče nemohou příliš kontrolovat. Malá část dětí má pravděpodobně vyšší nároky na vlastní příjmy.

Následující tabulka ukazuje, že práce ve firmě není hlavním zdrojem požadavků na vlastní výdělek dítěte (spíše je to práce v domácnosti, za kterou děti dostávají často přilepšení ke kapesnému, nebo je na ni kapesné vázáno).

Tabulka: Vztah mezi pracovními aktivitami (varianta „často“) a odměnou

Pracovní aktivity	Mají děti pracovat			
	příprava	rodina	výdělek	ne
práce v hospodářství, ve firmě	49	10	35	6
práce v domácnosti	40	10	43	7
pomoc příbuzným	46	8	37	9
pomoc sousedům	47	11	32	10
chodí na brigády	37	10	50	3

Článek 33. Zneužívání drog

Česká republika po pádu „železné opony“ velmi rychle dohonila své „zaostávání“ ve zneužívání nelegálních návykových látek. Přes nejrůznější opatření mládež experimentuje s různými drogami a návykovými látkami. Situace v tomto směru je vcelku stabilizovaná.

Výzkum prokazuje, že většina dětí z obou souborů někdy okusila alkohol a více než polovina žáků ZŠ cigarety (69 %). Tzv. „měkké“ drogy (marihuana) zkusilo 16 % žáků a 36 % středoškoláků, u tvrdých drog je vyzkoušelo podle typu 1 - 2 % žáků, u středoškoláků je v popředí lysohlávka (9 %) a extáze (zkusilo jí 7 %).

Otázka: **Požil, vzal, vypil atd. si někdy některou z níže uvedených látek?**

	ZŠ	SŠ
pivo	86	91
víno	81	91
tvrdý alkohol	51	83
tabák (cigarety atd.)	55	69
Diazepam	4	6
kokain	.	2
extáze	2	7
pervitin/píko	2	3
LSD/trip	1	4
toluen/ředidla	1	2
heroin/háčko	1	1
braun	1	2
hašiš/tráva	16	36
lysohlávka	2	9

Obecně se experimentace (v tomto věku by bylo předčasné hovořit o abúzu či dokonce návyku) zvyšuje s ročníkem respondenta (kromě tzv. “tvrdých“ drog, kde jde o zanedbatelné podíly dotázaných).

Tabulka: Požití drogy v závislosti na pohlaví a ročníku u žáků ZŠ:

	chlapci	dívky	7.	8.	9.
pivo	90	86	83	90	92
víno	83	83	77	84	90
tvrdý alkohol	56	50	38	58	69
tabák (cigarety atd.)	55	57	41	63	65
Diazepam	3	5	2	3	7
kokain	1	.	.	.	.
extáze	2	1	2	1	3
pervitin/píko	2	2	2	1	3
LSD/trip	1	1	.	1	1
toluen/ředidla	2	1	1	1	3
heroin/háčko	1	1	1	.	1
braun	1	0	1	1	.
hašiš/tráva	18	16	9	18	28
lysohlávka	3	2	3	2	2

Žáci, kteří udávají vyšší znalost Úmluvy, méně často udávají požití tvrdého alkoholu a nikotinismu.

Aktuálně - v době výzkumu - pily pivo (podobně i víno) zhruba dvě pětiny žáků základních škol, 5 % požívalo marihuanu, nejméně 1 % experimentovalo s jinými drogami. Nejvyšší asociaci nacházíme mezi základními návykovými látkami (alkohol ve všech podobách a nikotin v asociaci s marihuanou).

Z hlediska zneužívání dalších návykových látek je nejméně nebezpečné víno a nejvíce tvrdý alkohol (v asociaci s toluenem, lysohlávkou, extází a zčásti též s pervitinem). Z hlediska zneužívání alkoholu ve všech jeho podobách se jako rizikové jeví kupodivu nejmenší obce a dle předpokladu největší města. U ostatních návykových látek (ostatně i pro malou četnost jejich zneužívání) se nedá prokázat vliv velikosti obce.

Aktuálně v době výzkumu („minulý měsíc“) pili pivo častěji chlapci (o 14 bodů), častěji kouřily dívky (o 12 bodů) a pily víno (o 6 bodů). U ostatních látek nebyl shledán vliv pohlaví. Podíl dětí, které v době výzkumu kouřily tabák, narůstá s ročníkem školní docházky (v 7. ročníku šlo o 11 % dětí, v 9. ročníku již o 31 % dětí), u vína jde o nárůst z 31 % na 48 %, u piva jde o nárůst z 39 % na 48 %, u alkoholu jde o nárůst ze 14 % na 25 %, u marihuany jde o nárůst ze 3 % na 10 %. U ostatních látek nebyl shledán vliv ročníku.

Otázka: **Můžeš vybrat ze všech níže uvedených látek ty, které sis vzal během posledních dvanácti měsíců?**

	Základní školy		
	víc než před půl rokem	v uplynulém roce	minulý měsíc
víno	11	27	36
pivo	12	21	42
tvrdý alkohol	8	19	19
cigarety, tabák	11	11	19
Diazepam	1	1	1
hašiš/tráva	3	6	5
ostatní drogy	.	.	1

Středoškolská drogová scéna je již bohatší, tři pětiny požívaly v době konání výzkumu pivo a víno, dvě pětiny kouřily, 16 % požívalo marihuanu.

Otázka: **Můžeš vybrat ze všech níže uvedených látek ty, které sis vzal během posledních dvanácti měsíců?**

	Střední školy		
	víc než před půl rokem	v uplynulém roce	minulý měsíc
víno	6	24	60
pivo	7	16	64
tvrdý alkohol	4	24	53
cigarety, tabák	9	10	43
Diazepam	1	1	2
kokain	.	.	1
extáze	2	2	1
pervitin	1	1	1
LSD/trip	1	2	1
toluen a j.	1	.	1
heroin	1	.	.
braun	1	.	.
hašiš/tráva	6	12	16
lysohlávka	3	3	2

Žáci představují silnější kuřáky, vyšší závislost na nikotinu můžeme předpokládat u 6 % dotázaných středoškoláků. Dívky statisticky nevýznamně kouří více cigaret týdně. Podíl dětí kouřících více než 10 cigaret týdně se od 7. ročníku do 9. ročníku zvýšil o 15 bodů.

Otázka: **Kolik cigaret a pod. kouříš (nebo jsi kouřil) průměrně za týden?**

	ZŠ	SŠ
nikdy jsem nekouřil	33	43
zkusil jsem to jen jednou	33	-
do 10 cigaret	17	32
11 – 20 cigaret	5	
21 – 40 cigaret	4	8
41 – 60 cigaret	2	9
61 – 80 cigaret	1	
více než 80 cigaret týdně	1	6

Podobně je tomu i u alkoholu, kde např. více než 5 sklenic pije (samozřejmě z těch, kdo pije alkohol) týdně 17 % středoškoláků a jen 4 % žáků ZŠ. Statisticky nevýznamně požívají více sklenic alkoholu chlapci. Podíl dětí pijících více než 2 sklenice alkoholu týdně se od 7. ročníku do 9. ročníku zvýšil o 12 bodů.

Otázka: **Kolik sklenic piješ alkoholu (pil jsi) průměrně za týden?**

	ZŠ	SŠ
nikdy jsem nepil	11	11
napil jsem se jen jednou	35	-
jednu sklenici	31	38
2 - 3 sklenice	12	32
4 - 5 sklenic	5	
6 - 10 sklenic	2	9
11- 15 sklenic	1	4
více než 15 sklenic	1	4

Poznámka: 1 pivo=2 dcl vína=0.5 dcl více stupňového alkoholu).

Okolo 7 % středoškoláků kouří marihuanu již vcelku pravidelně, jedna sedmina středoškoláků pravděpodobně kouří marihuanu v partě (kouří necelý joint). Statisticky nevýznamně více kouří marihuanu chlapci. Podíl dětí kouřících 1 joint a více týdně se od 7. ročníku do 9. ročníku zvýšil o 5 bodů.

Otázka: **Kolik jointů kouříš průměrně za týden?**

	ZŠ	SŠ
žádný	78	69
zkusil jsem to jen jednou	11	-
ani ne celý	3	14
1 joint	3	6
2 jointy	1	3
3 jointy	1	1
více než tři jointy	1	6

Data naznačují, že naši středoškolští respondenti začínali s hraním na výherních automatech později než respondenti ze základních škol. V tomto smyslu by tedy hra na výherních automatech následovala vývoj užívání povolených i nepovolených návykových látek, jejichž zneužívání se v minulosti postupně šířilo do nižších věkových kategorií. Věk začátku hraní na výherních automatech nezávisí na pohlaví ani na ročníku školní docházky (věku).

Otázka: **Kolik ti bylo asi let, když jsi poprvé hrál na výherním automatu?**

	ZŠ	SŠ
nikdy jsem nehrál	68	66
nebylo mi ani 10 let	15	8
bylo mi 11 let	6	6
bylo mi 12 let	4	
bylo mi 13 let	3	8
bylo mi 14 let	2	
bylo mi 15 let	.	
více než 15 let	-	11

Většina respondentů za hru neutrácí značné obnosy (pokud nehraje příliš často). S ohledem na velikost kapesného respondentů lze konstatovat, že okolo 4 % dětí z obou souborů může mít s automaty obtíže.

Částka prohraná na výherních automatech nezávisí na pohlaví, ani na ročníku školní docházky (zčásti se projevuje tendence dětí více prohrávat v nejnižším ročníku – pravděpodobně tedy než se naučí výherní automat lépe ovládat).

Otázka: Když hraješ na výherním automatu, kolik tě to asi stojí (ten den)?

	ZŠ	SŠ
vůbec nehraji	69	78
zkusil jsem to jen jednou	17	-
do 20 korun	6	12
21 – 50 Kč	3	5
51 – 70 Kč	1	2
71 – 100 Kč	1	
101 – 200 Kč	.	1
více než 200 korun	2	1

Školy mají své nezastupitelné místo a úkoly v prevenci. Každá škola by měla mít školního metodika prevence zneužívání drog. Přesto téměř polovina dotázaných přijímaná opatření škol nepovažuje za dostatečná (bez ohledu na pohlaví dotázaných), nejvýše tyto aktivity hodnotí žáci 7. ročníků (u středoškoláků je patrná obdobná, byť statisticky nevýznamná tendence). Pozitivní hodnocení vykazují především děti z obcí do 2000 obyvatel (negativní postoj zaujímají děti z největších měst). Na hodnocení opatření nemá vliv znalost Úmluvy.

Otázka: Považuješ opatření pro omezení možností požívání drog na vaší škole za dostatečná?

	ZŠ	SŠ
ano	48	47
ne	50	52

Žáci ZŠ i středoškoláci v podstatě preferují promítání poznatků o drogách a o nebezpečí jejich užívání. Děti ze základních škol odmítají besedy s bývalými narkomany, středoškoláci mají nejméně v oblibě návštěvy různých pořadů.

Chlapci projevují větší negativismus vůči aktivitám škol v protidrogové prevenci, dívky častěji uvádí, že se takové akce nekonají. Nejmladší žáci více oceňují besedy s policisty a výtvarné soutěže, nejstarší pak poznatky v rámci výuky, besedy s lékaři, narkomany a různé pořady.

Z těch, kdo uvedli, že se určitá opatření (akce) konají, se zhruba v 50 - 55 % respondentů vyslovuje v tom smyslu, že opatření jsou dostatečná.

Poznatky v rámci výuky postrádají spíše děti z nejmenších obcí, ve městech od 2 do 5 tis. obyvatel se častěji využívá výtvarných soutěží a různých pořadů, ve městech od 20 do 100 tis. obyvatel se nejméně často využívá pro prevenci videa, přednášek mimo školu, přednášek lékařů a setkání s narkomany, v největších městech se využívá častěji přednášek mimo školu, přednášek lékařů a setkání s narkomany.

Otázka: **Co z toho, co škola v tomto ohledu dělá, organizuje, považuješ za dobré?**

	Základní školy			Střední školy		
	ano	ne	nedělá se	ano	ne	nedělá se
poznatky v rámci výuky	73	16	8	70	14	14
promítání videokazet	71	13	14	64	15	19
besedy ve třídách	55	23	20	55	18	25
přednášky mimo školu	33	27	37	37	25	36
besedy s lékaři, psychology	23	28	47	33	25	39
besedy s policisty	25	25	48	26	24	47
besedy s bývalými narkomany	14	25	58	30	20	47
sportovní aktivity	75	13	9	-	-	-
výtvarné soutěže	45	30	20	-	-	-
návštěvy různých pořadů	29	29	37	22	25	50

Článek 34. Sexuální zneužívání

Případy pohlavního zneužívání se v posledních letech pohybují okolo 900 – 1000 případů ročně (objasněnost dosahuje 90-95 %). Podle průzkumu sexuálního chování českého obyvatelstva dříve než v povolených patnácti letech mělo pohlavní styk jen 5 % chlapců a 2 % dívek, 6 % po dosažení 15 let, průměrný věk při prvním pohlavním styku je 17,4 let.

Prostituci se podle ČSÚ (2000) věnuje více než 10 000 osob, denně ji nabízí okolo 6000 osob a roční obrát činí cca 5,7 miliardy korun ročně. Německý výbor UNICEF nedávno zveřejnil zprávu o dětské prostituci v Čechách, orientovanou především na německé zákazníky. Naše policie však takové poznatky nemá, v roce 2003 policie vyšetřovala pouze 7 případů komerčního zneužívání.

Zkušenosti naznačují, že chybí registr pedofilů, který by zabránil opakování takových jevů, kdy práce s dětmi například na letních táborech se účastní i lidé, kteří jsou pro tyto funkce naprosto nepřijatelní.

Stát si tyto problémy uvědomuje. Podle návrhu trestního zákona by v budoucnu měly mít obce možnost zakázat nevěstince a jiné podniky v blízkosti škol a míst, které jsou určeny dětem. Měl by být i zvýšen trest za šíření a přechovávání pornografie, v případě poskytnutí pornografie dětem by se trest měl zvýšit až na 8 let.

Některé poznatky v tomto ohledu přinesl i náš výzkum. Vzhledem k trestní úpravě, kdy je pohlavní styk s osobou mladší než 15 let pokládán za trestný čin, můžeme považovat podezření ze sexuálního obtěžování 4% žáků základních škol dospělými osobami (viz čl. 19) za jev v rozporu s článkem 34 Úmluvy (svádění k nezákonné sexuální činnosti).

O pornografii se aktivně zajímá 11 % dotázaných, vůbec se o ni nezajímá 46 % žáků, 38 % středoškoláků.

O pornografii se nezajímá 71 % dívek a jen 26 % chlapců (líbí se 18 % chlapců a jen 3 % dívek). S ročníkem školní docházky narůstá výpověď typu „nevyhledávám, ale nebráním se“; podíl těch, jimž se pornografie líbí, je konstantní (okolo 11 %).

Otázka: Zajímáš se o pornografii (časopisy, video)?

	ZŠ	SŠ
vůbec ne	46	38
nevyhledávám ji, ale nebráním se	36	42
zajímám se tyto věci, protože nechci vypadat jako zaostalý	5	6
zajímám se tyto věci, protože se mi to líbí	11	11

Přestože bychom čekali, že negativní zážitky spojené se sexuálním obtěžováním na ZŠ povedou k negativní korelaci se zájem o pornografii, taková korelace nebyla prokázána (pravděpodobně ve většině případů nešlo o závažné způsoby obtěžování).

Možnost zabývat se pornografickými časopisy, videozáznamy, filmy aj. nacházejí respondenti nejčastěji doma nebo v rodinách kamarádů, často je využíván Internet. Vzhledem k vyššímu zájmu chlapců o pornografii nepřekvapuje, že chlapci využívají aktivněji všech dostupných zdrojů častěji než dívky (v případě časopisů zejména: Internet – o 19 bodů, kamarádi – o 22 bodů, doma o 11 bodů, v případě videa u stejných položek jde o 25, 21 a 10 bodů), vliv sourozence není diferencován dle pohlaví. Způsob získávání pornografie se neliší podle ročníku.

V případě časopisů je zdrojem výměna, nákup či sourozenec, a to častěji v nejmenších obcích, tak i v největších městech. Internet je charakteristický pro největší města, zdrojem videa je nákup a sourozenec (největší města) a starší známý (nejmenší obce). Obě media (časopis a video kazety) se vyskytují okolo 60 % případů v rukou dětí současně.

Otázka: Pokud si odpověděl, že se zajímáš o pornografii, můžeš uvést, jak se k ní dostáváš?

	ZŠ		SŠ	
	časopisy	video	časopisy	video
máme to doma	11	11	17	18
u kamarádů – u nich doma	18	17	15	17
vyměňujeme si to ve škole	3	4	4	7
kupuji na stánku, v obchodě	4	2	7	3
od staršího sourozence	2	2	4	2
půjčuje mi to starší známý	3	3	3	4
na Internetu	13	18	14	20

Téměř každý osmý středoškolák by byl ochoten poskytnout za peníze určitou sexuální službu (u žáků jde o 8 %).

Jednoznačné odmítnutí udává 74 % chlapců a 83 % dívek, sex by za určitých podmínek poskytly 3 % chlapců a 1 % dívek, o takových věcech nepřemýšlí 16 % chlapců a 10 % dívek. Tento postoj nesouvisí s ročníkem školní docházky. Ochota k poskytnutí sexu narůstá v největších městech (5 % dotázaných).

Otázka: **Dovedeš si představit situaci, kdybys za peníze poskytl někomu sexuální službu?**

	ZŠ	SŠ
v žádném případě	78	70
možná bych byl ochoten se nechat osahávat, nebo líbat	4	4
možná bych byl ochoten se svléknout, fotografovat nahý	1	4
možná i víc, ale nesmělo by dojít ke styku	1	1
myslím, že by mohlo dojít i ke styku	2	4
nevím, nepřemýšlím o takových věcech	13	15

Ochota k poskytnutí určitých sexuálních služeb souvisí do jisté míry s kontaktem s pornografií. Následující tabulka ukazuje na souvislost mezi zdrojem pornografie a ochotou poskytnout sex. Např. ti, kdo získávají pornografii od starších známých, jsou teoreticky ochotni poskytnout sex za úplatu z jedné čtvrtiny případů.

Tabulka: **Korelace mezi postojem k poskytnutí sexuálních služeb a disponováním pornografickými materiály:**

	poskytl by asi i sex	
	časopis	Video
máme to doma	10	11
u kamarádů – u nich doma	6	6
vyměňujeme si to ve škole	18	18
kupuji na stánku, v obchodě	17	20
od staršího sourozence	19	21
půjčuje mi to starší známý	25	28
na Internetu	8	9

Článek 40. Justice pro mladistvé

Pro současný vývoj delikvence dětí a mladistvých je charakteristická sestupná tendence. V roce 2002 počet pachatelů trestné činnosti z řad dětí do 15 let činil 5185 osob (oproti roku 2001 došlo k poklesu o 3847 pachatelů, o 42,6 %), počet trestných činů spáchaných dětmi činil 5 541 (pokles o 4385 trestných činů, o 44,2 %), podíl na objasněných trestných činech celkem činil 3,6 %.

Počet pachatelů trestné činnosti z řad mladistvých (15-18 let) rovněž poklesl, v roce 2002 činil 7698 (pokles o 1575 osob, o 17 %), počet trestných činů spáchaných mladistvými činil 10901 (pokles o 2 012 trestných činů, o 15,6 %), podíl na objasněných trestných činech celkem představoval 7,1%. Tento pokles může být dán zčásti i novelou trestního řádu (především změna výše škody pro účely trestního řízení z 2000 Kč na 5000 Kč), vzniká i otázka, zda se trestná činnost páchaná dětmi nestává latentní.

Podle soudní statistiky bylo odsouzeno 3 948 mladistvých (nárůst o 36 odsouzených, o 0,9%).

Podle četnosti počtu objasněných trestných činů stále převládají majetkové trestné činy, potěšující je údaj o poklesu počtu objasněných trestných činů dětské násilné kriminality (-23,6 %). Vzrostly počty trestných činů násilné (+8,8 %) a mravnostní (+26,5 %) kriminality, kde pachatelem byly mladistvé osoby (15-18 let). Pozitivní údaj u obou kategorií pachatelů (dětí a mladistvých) je evidován u trestných činů vražd (dětí oproti minulým rokům nespáchaly žádný trestný čin vraždy,

mladiství pachatelé jich spáchali 5, v roce 2001 šlo o 8 vražd). Problémem zůstávají u obou kategorií pachatelů trestné činy loupeže a nedovolené výroby a držení psychotropních látek a jedů, u kategorie mladistvých pachatelů zůstává dále problémem mravnostní kriminalita, vysoký je jejich podíl rovněž u sprejství (47,2 %).

Vliv řady negativních jevů se nemění (špatně fungující rodina, party vrstevníků, více se vyskytují delikventi mezi nepracujícími mladistvými, záškoláctví, ale i požívání alkoholu nebo jiných návykových látek, dostupnost erotických pořadů apod.) a obvykle se kumuluje. Rovněž motivace je obdobná - touha po sexuálním poznání, touha po dosud nepoznaném, získání finančních prostředků k uspokojení potřeb po drogách atd.

Schválený zákon o vzniku speciálního soudnictví pro děti umožňuje účinněji zasahovat proti dětem páchajícím trestné činy (počítá se odstupňovanými tresty – od uložení ústavní výchovy, různé zákazy a uložení veřejně prospěšných prací a možností až půlmilionových pokut pro rodiče). Dosud byly tyto případy odkládány. Jde především o to, aby tyto soudy rozhodovaly rychleji, než je v našem soudnictví obvyklé, aby jejich rozhodnutí měla i preventivní význam.

Podle našeho výzkumu se do kontaktu s policií nedostalo 70 % respondentů (68 % chlapců, 75 % dívek), u ostatních šlo o doklady či svědectví. Chlapci se do kontaktu s policií dostali častěji jako svědci, poškození a pachatelé trestných činů. Do kontaktu s policií se nedostalo 76 % žáků 7. ročníků, oproti 59 % žáků 9. tříd – především jako žadatelé o vydání dokladů a podobně, ale i jako pachatelé (6 %, dvakrát častěji než nejmladší).

Otázka: Dostal si se v posledních 2 letech do kontaktu s policií:

jako žadatel o vydání dokladu, potvrzení	9
jako poškozený při trestné činnosti	4
jako svědek	9
jako přestupce (např. v dopravě)	5
na přednášce ke kriminalitě	7
jako pachatel trestné činnosti	4

Kromě postavení přestupce a pachatele, ostatní kontakty s policií nesouvisí s hodnocením chování policie, spokojeností s tím, jak se policie stará o bezpečnost dětí, trestní odpovědnosti dětí a dodržováním Úmluvy policií. Přestupci i pachatelé si stěžují na chování policie (neochota i hrubost), pachatelé navíc nesouhlasí se snížením věku trestní odpovědnosti dětí (o 12 bodů) a uvádějí, že Úmluva není policií dodržována (o 23 bodů). Vykazovaná znalost Úmluvy nesouvisí s hodnocením chování policie.

Středoškoláci jsou vůči policii výrazně kritičtější, hrubost a agresivitu policistů udává 10 % žáků základních škol a 14 % středoškoláků. Posuzování chování policie se neliší podle pohlaví respondenta, nejstarší respondenti si častěji stěžují na hrubost (8 %) a agresivitu (10 % - třikrát častěji než nejmladší).

Otázka: Pokud ses dostal do styku s policií, jak se k tobě chovali?

normálně	80	66
byli neochotní	10	20
byli hrubí	4	8
byli agresivní, vyhrožovali	6	6

Třetina žáků (58 % středoškoláků) je nespokojena s tím, jak se policie stará o bezpečnost dětí. Míra spokojenosti není asociována s pohlavím (chlapci jsou statisticky nevýznamně spokojenější). S věkem narůstá nespokojenost s prací policie.

Otázka: **Jsi spokojen s tím, jak se policie stará o bezpečnost dětí?**

	ZŠ	SŠ
spokojen	24	9
spíše spokojen	37	31
spíše nespokojen	23	37
nespokojen	13	21

Necelé dvě pětiny žáků jsou přesvědčeny, že beztrestnost dle trestního zákona do 15 let je správná. Chlapci jsou polarizováni (ano – 20 %, ne – 30 %), dívky častěji neumí otázku posoudit. Ročník v tomto ohledu nemá vliv. Vykazovaná znalost Úmluvy nesouvisí s názorem na hranici trestní odpovědnosti.

Otázka: **Děti do 15 let nejsou trestně odpovědné za jakýkoli trestný čin. Je to správné?**

	ZŠ
ano	19
spíše ano	19
spíše ne	27
ne	24
neví	11

Článek 40 sice zmiňuje spíše vzdělávací a konzultační služby pro děti, které se již trestného činu dopustily. Vzhledem k tomu, že prevence je v tomto ohledu nezbytná, budeme se na tomto místě zabývat i znalostí práv a povinností na straně dětí.

Nejvýznamnějším zdrojem informace o právech a povinnostech je podle dotázaných škola (zvláště dívky), následovaná rodinou (zvláště chlapci, pro které je významným zdrojem i tisk a televize).

Za zdroj informací o právech a povinnostech označují nejmladší respondenti rodinu, nejstarší kamarády. Zdroje informací nesouvisí s velikostí obcí a měst. Vykazovaná znalost Úmluvy nesouvisí s uváděním školy jako zdroje informací (oproti rodičům, tisku atd., což znamená, že pokud škola informace v tomto směru podává, tak pravděpodobně nečiní příliš ve vztahu k Úmluvě).

Otázka: **Odkud získáváš informace o svých právech a povinnostech (občanský, trestní zákoník)?**

	Základní školy			Střední školy		
	ano	zčásti	ne	ano	zčásti	ne
od rodičů	43	38	10	38	47	11
ve škole	49	37	7	41	45	11
z tisku	24	35	28	30	51	15
z televize	35	42	12	34	53	10
z diskusí s kamarády	15	32	39	19	46	31
z četby	14	23	48	20	35	41

Pokud analyzujeme vztah mezi zdroji informací o právech a povinnostech respondentů, zjišťujeme jen nepatrné rozdíly mezi efektivností jednotlivých zdrojů, což není příliš povzbudivé (tato velká podobnost nasvědčuje, podle našeho názoru, o velmi povrchní znalosti práv a povinností). Tento náš názor by mohly potvrdit, či vyvrátit např. specializované znalostní testy.

Tabulka: **Znalost práv a povinností ve vztahu k zdrojům informací:**

Zdroj informací o právech a povinnostech	Znalost práv				Znalost povinností			
	ano	spíše ano	spíše ne	ne	ano	spíše ano	spíše ne	ne
od rodičů	28	52	17	3	37	50	11	2
ve škole	25	54	17	4	34	54	9	3
z tisku	27	51	17	5	32	53	12	3
z televize	29	48	18	5	34	51	12	3
z diskusí s kamarády	31	47	17	5	39	44	15	2
z četby	31	48	17	4	36	51	12	1

Oba soubory považují své znalosti v dané oblasti z přibližně 70 % za dostatečné. Svou znalost práv označují za dostatečnou spíše chlapci, ve vztahu k povinnostem pohlaví nediferencuje. Ročník školní docházky (věk) míru těchto znalostí neovlivňuje. Konstatovaná míra znalostí práv a povinností pozitivně koreluje nejvýznamněji s udávanou znalostí Úmluvy.

Otázka: **Považuješ tyto své znalosti za dostatečné?**

	Základní školy		Střední školy	
	práva	povinnosti	práva	povinnosti
rozhodně ano	21	26	15	21
spíše ano	47	47	46	52
spíše ne	20	12	20	17
rozhodně ne	5	3	5	4

V rámci justice pro mladistvé se obvykle studují a navrhuje cesty, jak v souladu s Úmluvou řešit problémy dětí obviněných z trestných činů. Na druhou stranu se zákonodárci již méně zabývají tím, jak zabezpečit ochranu práv dětí, plnohodnotné zavádění Úmluvy do našich zákonů. Současná úprava implementace Úmluvy není zcela vyhovující. Z hlediska praxe by bylo výhodnější, kdyby se promítla do všech odvětví práva (rodinné, občanské, trestní, pracovní a podobně), neboť by se takto zamezilo různému výkladu a někdy kontraproduktivnímu rozhodování ve věci zájmů dětí.

Z tohoto pohledu by mohly být pro zákonodárce podnětné názory samotných dětí. Jen zhruba polovina respondentů z obou souborů se domnívá, že náš právní řád dostatečně chrání základní, podstatná práva dětí (bez ohledu na pohlaví). Přirozeně děti nejsou právními experty, touto svou výpovědí reflektují své zkušenosti s rodiči a ostatními dospělými, tedy určitou nespokojenost se stávajícím stavem.

Otázka: **Domníváš se, že náš právní řád dostatečně chrání základní, podstatná práva dětí?**

	ZŠ	SŠ
ano	13	9
spíše ano	44	44
spíše ne	17	24
ne	8	9
neví	14	13

Chlapci zastávají oproti dívkám vyhraněná stanoviska na obou koncích škály, nejmladší žáci jsou pozitivněji naladěni (ano uvádí 20 %), nejstarší častěji uvádí odpověď „nevím“. Udávaná znalost Úmluvy zvyšuje pozitivní hodnocení právního řádu.

Co do dodržování práv dětí jsou respondenti skeptičtí – udává ho jen třetina dotázaných z obou souborů. Pozitivnější názor zastávají oproti dívkám chlapci a nejmladší respondenti.

Otázka: A jak je to v praxi, jsou také dodržována?

	ZŠ	SŠ
ano	6	5
spíše ano	28	28
spíše ne	35	40
ne	10	12
neví	17	14

Z pohledu skepse respondentů o dodržování práv dětí se nelze divit, že zhruba tři čtvrtiny dotázaných by uvítaly legislativní úpravu v oblasti mládeže (méně často chlapci), přes pozitivní hodnocení nejmladších respondentů ke stávající zákonné úpravě, jsou to kupodivu právě oni, kdo žádají zákon řešící otázky dětí (49 % oproti 33 % u nejstarších).

U středoškoláků jde častěji o dívky. Povědomí o existenci Úmluvy jen mírně zvyšuje zájem o novou právní úpravu, zejména snižuje podíl nerozhodných respondentů (ze 14 % na 9 %), podobně udávaná znalost Úmluvy (z korelační analýzy vyplývá, že např. porušování práv doma nevyvolává potřebu nového zákona – tato potřeba je tedy pravděpodobně založena komplexněji).

Otázka: Myslíte si, že by bylo žádoucí přijmout zákon řešící otázky dětí?

	ZŠ	SŠ
Ano	36	35
spíše ano	38	41
spíše ne	6	7
Ne	3	2
Neví	13	12

Článek 42 Povinnost informovat o zásadách a ustanovení Úmluvy

Stát si je této své povinnosti vědom a při jejím naplňování využívá různé cesty (publikování Úmluvy, výchova k lidským právům, věci se zabývají pedagogové, NNO a konec konců i tento presentovaný výzkum je dokladem zájmu státních orgánů o naplňování Úmluvy. Bohužel získané poznatky svědčí o tom, že situace vyžaduje zefektivnit toto úsilí a realizovat komplexnější opatření.

Přes výše zmíněné úsilí povědomí o existenci Úmluvy udává necelá polovina dotázaných. Diference ve vztahu k pohlaví a ročníku nejsou statisticky významné. U středoškoláků jde spíše o nejstarší respondenty.

Otázka: Víš, že existuje Úmluva o právech dítěte?

	ZŠ	SŠ
ano	46	49
ne	50	49
neodpověděl	4	2

Respondenti nemají správnou představu o povaze Úmluvy o právech dítěte. Okolo 70 % dotázaných správnou odpověď nezná (do tohoto údaje započítáváme i ty, kteří neodpověděli), pětina se správné odpovědi blíží, správnou odpověď uvedlo 7 % žáků a 11 % středoškoláků. Diference ve vztahu k pohlaví a ročníku (věku) nejsou statisticky významné (jen středoškoláčky častěji uvádějí, že jde o zvláštní zákon).

Otázka: **Pokud víš, že Úmluva existuje, je to podle tebe:**

	ZŠ	SŠ
zvláštní zákon chránící děti	32	30
dohoda mezi státy o tom, jak se má zacházet s dětmi, zlepšovat jejich postavení	22	20
mezinárodní dohoda, která platí více než naše zákony	7	11
neodpovědělo	39	39

Středoškoláků jsme se dotázali, zda se **Úmluva týká i jich osobně**. Kladně odpovědělo 54% dotázaných, záporně 30 %, a to bez ohledu na pohlaví. U patnáctiletých odpovědělo kladně 75 % respondentů, u šestnáctiletých odpovědělo kladně 70 %, u sedmnáctiletých odpovědělo kladně již jen 57 % dotázaných (část respondentů mohla dosáhnout, nebo se blížila věku 18 let). To ledacos vypovídá o informacích, které se k dospívajícím dostávají.

Pro znalost Úmluvy mají u středoškoláků vyšší význam media. U žáků ZŠ jsou to dívky, které častěji konstatují, že se o Úmluvě učily ve škole, jako zdroj uvádí časopisy a noviny (o 8-10 bodů). Nejstarší středoškoláci (častěji dívky) konstatují, že se s Úmluvou seznámili až na střední škole, dívky více využily informace z tisku, chlapci z televize.

Otázka: **Jak ses seznámil s Úmluvou o právech dítěte?**

	ZŠ	SŠ
četl jsem ji	11	7
mluvili jsme o ní ve škole	27	-
učíme se (učili jsme se) o ní na ZŠ	33	25
učíme se o ní na SŠ, SOU	-	21
mluvili jsme o ní doma	12	8
četl jsem o ní v novinách, časopise	13	18
byl o tom pořad v televizi, rádiu	15	20
jinak	7	-

Níže uvedená tabulka naznačuje, že zvýšený důraz na výchovu k dětským právům a osvěta se postupně projevují v praxi. Výzkum však současně naznačuje možnost, že škola se intenzivněji věnuje Úmluvě až od 8. ročníků.

Tabulka: **Seznámení s Úmluvou v závislosti na ročníku ZŠ:**

Seznámení s Úmluvou:	Ročník ZŠ		
	7.	8.	9.
četl jsem ji	29	16	17
mluvili jsme o ní ve škole	46	60	64
učíme se (učili jsme se) o ní na ZŠ	39	52	60
mluvili jsme o ní doma	34	18	21
četl jsem o ní v novinách, časopise	33	27	27
byl o tom pořad v televizi, rádiu	37	22	34

Ti, kdož mají povědomí o existenci Úmluvy, uvádějí jako způsob seznámení zejména **školu** (rozhovor ve škole - 72 %, výuka vztažená k Úmluvě - 64 %), dále **media** (televize, rádio - 41 %, noviny a časopisy 39 %). Málo se o Úmluvě hovoří v rodinách - uvedlo 35 %, četbu Úmluvy udává 30 % z těchto dětí.

Podle našeho výzkumu dobře a spíše dobře zná Úmluvu 16 % žáků ZŠ a 9 % středoškoláků. Diference udávané znalosti Úmluvy ve vztahu k pohlaví nejsou statisticky významné. Vzdělání matky pozitivně ovlivňuje znalost Úmluvy, v případě otce tato souvislost nebyla prokázána. Proti předpokladu, že ve vícečlenné rodině si děti předávají určité znalosti, pořadí respondenta mezi sourozenci ve vztahu ke znalosti Úmluvy nediferencuje. U středoškoláků vyšší znalosti vykazují chlapci. Ve vztahu k velikosti obce lze konstatovat určitou tendenci k vykazování větší znalosti ve větších městech (nicméně závislost není statisticky významná).

Otázka: **Jak moc znáš její obsah?**

	ZŠ	SŠ
dobře	3	2
spíše dobře	13	7
spíše špatně	26	27
špatně	36	46

Nejnižší subjektivně posuzovanou znalost Úmluvy udávají ti, kdo uvádí jako zdroj informací školu (33 %). K doložení tohoto poznatku by byl asi potřeba specializovaný výzkum. Dosavadní výsledky výzkumu poněkud zpochybňují současnou úlohu školy ve výchově k dětským právům. Přitom, jak uvádí následující tabulka, školu je nutno považovat za vysoce efektivní zdroj informací o Úmluvě.

Tabulka: **Míra znalosti Úmluvy ve vztahu zdrojům informací o Úmluvě:**

	Znalost Úmluvy	
	vysoká	nízká
četl jsem ji	73	6
mluvili jsme o ní ve škole	64	33
učíme se (učili jsme se) o ní na ZŠ	72	31
mluvili jsme o ní doma	73	10
četl jsem o ní v novinách, časopise	65	16
byl o tom pořad v televizi, rádiu	16	16

Přestože žáci 7. tříd tvrdí, že se s Úmluvou oproti ostatním seznámili spíše mimo školu, cítí se relativně více informováni než ostatní.

Tabulka: **Znalost Úmluvy ve vztahu k ročníku ZŠ**

Znalost:	Ročník ZŠ		
	7.	8.	9.
dobře	6	2	2
spíše dobře	20	16	17
spíše špatně	29	33	35
špatně	45	49	46

Vzhledem k tomu, že respondenti udávají poměrně nízkou znalost Úmluvy, je nutno jejich názory na dodržování Úmluvy brát s určitou rezervou. Podle žáků je Úmluva nejvíce dodržována lékaři, policií a rodiči. Chlapci jsou pozitivněji naladěni vůči úřadům, dívky vůči lékařům. Nejmladší respondenti hodnotí dodržování Úmluvy celkově lépe než starší žáci (odpovědi „ano“) a to v tomto pořadí: lékaři (39 %), v rodinách (35 %), policií (34 %), na úřadech (22 %), ve škole (21 %), dospělými obecně (14 %). Je vcelku pochopitelné, že šikanované děti se častěji domnívají, že Úmluva není ve školách dodržována. (o 10 bodů). Udávaná míra znalosti Úmluvy nezáleží na velikosti obce.

Tabulka: **Dodržování Úmluvy:**

	Základní školy					Ročník		
	ano	spíše ano	spíše ne	ne	neví	7.	8.	9.
v rodinách	21	30	9	3	16	35	25	25
ve škole	15	32	12	6	16	21	13	15
na úřadech	17	25	11	6	21	22	13	15
policií	24	24	7	5	25	34	23	29
lékaři	27	26	4	4	18	39	32	32
dospělými obecně	8	25	17	7	22	14	9	9

Vzorec odpovědí středoškoláků je obdobný. U středoškoláků dodržování Úmluvy konstatují spíše nejmladší respondenti (škola, policie, dospělí), nedodržování konstatují častěji dívky (úřady, lékaři).

Tabulka: **Dodržování Úmluvy dle institucí:**

	Střední školy				
	ano	spíše ano	spíše ne	ne	neví
v rodinách	17	31	11	4	18
ve škole	13	34	10	4	18
na úřadech	12	24	16	6	22
policií	12	27	12	6	22
lékaři	20	28	7	4	20
dospělými obecně	6	25	19	6	24

Ti, kdož udávají znalost existence Úmluvy, výrazně častěji konstatují dodržování Úmluvy. Skutečnost, že nedodržování Úmluvy uvádějí i ti, kdož Úmluvu neznají, do určité míry zpochybňuje data uváděná touto skupinou respondentů.

Tabulka: **Dodržování Úmluvy dle míry její znalosti:**

	Znalost (ZŠ)			
	Zná		Nezná	
	ano	spíše ano	ano	spíše ano
v rodinách	60	27	21	29
ve škole	45	17	16	31
na úřadech	52	24	33	24
policií	41	21	27	23
lékaři	52	21	28	28
dospělými obecně	28	14	10	22

Dodržování Úmluvy různými subjekty se liší s výjimkou rodiny a policie dle velikosti obce: nejméně je podle respondentů dodržována v největších městech, častěji je dodržována v menších městech a obcích.

Tabulka: **Dodržování Úmluvy dle velikosti obce (v tisících obyvatel)**

	ve škole	na úřadech	lékaři	Dospělými
ano	0,5-5	2-5	2-5	5-20
spíše ano	20-100	5-20	20-100	20-100
spíše ne	5-20	20-100	20-100	20-100
ne	nad 100	nad 100	nad 100	nad 100

Vzhledem k sondě realizované u dospělých (N=237) máme možnost porovnat názory dětí z hlavního terénního šetření a dospělých osob. Nejvyšší povědomí o existenci Úmluvy mají učitelé a členové NNO.

Tabulka: **Povědomí o existenci Úmluvy dle skupin respondentů**

Povědomí o existenci Úmluvy					
žáci ZŠ	žáci SŠ	dospělí celkem	veřejnost	učitelé	NNO
46	49	83	77	92	91

Poznámka: u dospělých vynechána kategorie „jiné zařazení“.

Pochopitelně by bylo možné diskutovat o tom, co si jednotlivé, níže uvedené skupiny představují pod „dobrou, spíše dobrou“ znalostí Úmluvy. Lepší znalost Úmluvy udává jen 52 % učitelů a 45 % členů NNO. Podobnost udávané znalosti Úmluvy u středoškoláků a „veřejnosti“ (mladí rodiče či starší doprovod menších dětí) je varující. Vyšší znalost Úmluvy u žáků naznačuje, že seznamování dětí s Úmluvou se rozběhlo až v posledním období a že na středních školách jí není dosud věnována dostatečná pozornost.

Tabulka: **Znalost Úmluvy dle skupin respondentů**

Znalost Úmluvy						
	žáci	žáci SŠ	dospělí celkem	veřejnost	učitelé	NNO
dobrá	4	3	8	2	19	7
spíše dobrá	17	9	22	11	33	38
spíše špatná	33	32	45	58	31	38
špatná	46	56	25	29	17	17

Poznámka: u dospělých vynechána kategorie „jiné zařazení“.

Rovněž porovnání názoru na dodržování Úmluvy přineslo zajímavé výsledky. Děti a středoškoláci jsou (pochopitelně kromě hodnocení dodržování Úmluvy ve škole, kde jsou pozitivněji naladěni učitelé) celkově optimističtější naladěni než ostatní, níže uvedené skupiny. Optimismus nejmladších respondentů lze vysvětlit tím, že dodržování Úmluvy vzhledem ke své malé zkušenosti mohou hodnotit pouze podle své zkušenosti, popřípadě zkušeností svých kamarádů. Zvýšenou kritičnost členů NNO lze naopak vysvětlit tím, že se vzhledem ke svému zaměření na práci s dětmi a jejich problémy častěji setkávají s některými vyhraněnějšími případy nedodržování Úmluvy.

Tabulka: **Dodržování Úmluvy dle skupin respondentů**

Dodržování Úmluvy						
	žáci	žáci SŠ	dospělí celkem	veřejnost	učitelé	NNO
rodina	81	77	38	57	42	41
škola	73	76	55	69	79	54
úřady	71	62	42	55	61	39
policie	79	69	50	65	60	59
lékaři	88	82	62	76	93	75
volný čas	-	-	44	51	64	69
média	-	-	44	54	45	46
ve soc. péči	-	-	54	59	72	63
soudy	-	-	45	52	69	60

Poznámka: jde o přepočtené údaje (u dospělých vynechána kategorie „jiné zařazení“), u dětí vyloučena kategorie „neví“ a sloučeny kategorie „ano a spíše ano“.

Shrnutí

Článek 2 - Nediskriminace

Značná část žáků ZŠ i středoškoláků konstatuje existenci diskriminace dětí spojené s rasou (70 %, 77 %), tělesnou vadou (55 %, 56 %), náboženstvím (35 %, 28 %), chudobou (47 %, 45 %) a jazykem (26 %, 27 %). Na tyto předsudky jsou obecně citlivější dívky a děti, které mají zkušenost se šikanou. Povědomí o existenci Úmluvy je častěji asociováno s udáváním diskriminace zejména kvůli rase a jazyku. Shodnost názoru obou souborů naznačuje, že s věkem respondentů nedochází k poklesu percepce těchto jevů.

I děti samy jsou zdrojem předsudků a diskriminace. Např. středoškolákům by vadil spolužák jiné rasy ve 14 % případů, jiného náboženství (7 %), jiné národnosti (6 %). Vyhraněně negativní postoje vykazují od 4 do 7 % respondentů. Dívky jsou tolerantnější.

Článek 3 - Přednostní zájem dítěte

Porušení zájmů konstatuje v průměru 47 % žáků ZŠ a středoškoláků (jednou okolo 18 %, občasné okolo 20 %, opakované 8 %). Opakované porušování zájmů udává u žáků/středoškoláků pro školu 13/15 %, pro rodinu 6/6 %, na veřejnosti (střety s dospělými) 7/12 %, na úřadech 3/15 %, u lékaře 2/8 %, v družině 2 % žáků, policisty 7 % středoškoláků. Porušování svých zájmů častěji konstatují chlapci (s výjimkou lékařů u studentek) a narůstá s věkem.

Negativní následky takového porušení zájmů udává 26 % žáků ZŠ a 32 % středoškoláků, což zhruba odpovídá podílu těch, kteří v průměru udávají občasné a opakované porušení svých zájmů.

Článek 4 - Opatření státu k provádění práv zakotvených v Úmluvě

Expertní anketa ukázala, že NNO preferují zřízení „dětského“ ministerstva, nebo problematiku Úmluvy shrnout pod jedno ministerstvo, popřípadě zřídit Radu vlády a orgán ombudsmana pro děti. Nadpoloviční většina dotázaných (69 %) předpokládá v případě zřízení nového pracoviště, že by mělo jít o útvar nevelký - do 40 pracovníků s řadou úkolů (zejména v legislativě, vyhodnocování usnesení vlády, implementace v resortech).

Prakticky většina expertů se domnívá, že vyčleňované prostředky jsou nedostatečné. Pozitivní ocenění rozhodování vlády ČR v otázkách rozpočtu na problematiku Úmluvy udává jen okolo 13 % dotázaných.

Spokojenost expertů s dostupností statistických údajů se pohybuje od 15 do 30 %.

Článek 9 - Oddělení od rodičů

Zhruba čtvrtina respondentů ze základních škol (26 %) žije jen s jedním rodičem. Pouze třetina žáků ZŠ a necelá polovina žáků středních škol měla možnost se podílet na rozhodnutí, se kterým s rodiči bude žít.

Dvě pětiny žáků ZŠ mají naprostou volnost ve styku s druhým rodičem, pětina se s ním nevidá vůbec. Občasnost konstatují chlapci (o 12 bodů častěji), dívky uvádí spíše dohodu rodičů. Tam, kde se dítě mělo možnost podílet na rozhodnutí, se kterým rodičem bude žít, častěji uvádí, že vidá rodiče dle potřeby (55 % oproti 33 % těch, kteří uvádějí, že neměli možnost podílet se na rozhodování).

O děti se při rozvodu někdy rozvine dosti nesmiřitelný boj. Rozvíjí tak syndrom zavrženého rodiče a hrubě je porušován základní zájem dítěte. Tyto praktiky se pravděpodobně promítly i do výsledků našeho výzkumu, protože podíl dětí, které uvádějí, že rodič se kterým žijí, styku brání, je v rozporu s běžnou zkušeností (2 % u žáků ZŠ a necelá polovina procenta u středoškoláků). Může to být dáno věkem našich respondentů, kdy se řada z nich mohla již se situací smířit. K hlubšímu poznání by mohla přispět sonda u mladších dětí.

Dvě pětiny dětí nemají o kontakt s druhým rodičem zájem, pětina rodičů, se kterými dítě nežije, nemá o kontakt zájem, zbytek je časově zaneprázdněn. Ti, co uvádějí, že si mohli vybrat se kterým rodičem budou chtít žít, mírně častěji uvádí, že sami nemají zájem o styk s druhým rodičem (zde by mohlo jít o i problémovou skupinu otců a matek – násilníky, osoby závislé na alkoholu a podobně).

Problémy se stykem s druhým rodičem má skupina dětí, která uvádí dohodu rodičů (85 %).

Článek 12 - Názor dítěte

Žáci se domnívají, že nejvíce se mohou vyjadřovat k záležitostem své rodiny (54 %), k věcem týkajícím se třídy se nemůže vyjadřovat 12 %. Znepokojivé je, že téměř stejnou (ne-li horší) situaci v oblasti možnosti vyjadřovat se k těmto otázkám zjišťujeme i u středoškoláků.

Okolo pětiny obou souborů dotázaných uvádí, že jejich spolužáci se k otázkám školy vůbec nevyjadřují. Nepochopitelné a proti logice je skutečnost, že výsledky od žáků ZŠ a středoškoláků v oblasti participace jsou téměř totožné. Pokud se skutečně klima na základních a středních školách v tomto ohledu neliší, mělo by to být předmětem urychlených opatření, která by radikálně zvýšila možnost participace na středních školách.

Přestože se podle dotázaných k problémům ve škole často vyjadřuje třetina spolužáků (často a občas zhruba 70 %), jen necelá třetina učitelů základních škol projevuje vstřícné reakce (a jen o málo více - 39 % na středních školách). Diskusi odmítá 10 % učitelů ZŠ a 7 % učitelů na SŠ.

Existenci žákovské rady, která tlumočí potřeby a názory žáků vedení školy, konstatuje 56 % žáků a 51 % středoškoláků (školní časopis vykazalo 48 % žáků a 35 % středoškoláků).

Ve vztahu k participaci dětí v komunálních volbách se projevuje vyšší zájem u žáků základních škol. Snížení věku potřebného k účasti ve volbách do místních a městských zastupitelstev požaduje 28 % žáků, oproti jen 16 % středoškoláků.

Článek 13 - Svoboda projevu

Otevřenost ve vyjadřování názorů je z hlediska prostředí, které pro děti hraje škola a rodina, celkem nízká. Na veřejnosti jsou poněkud otevřenější dívky, chlapci si více troufají ve škole. Doma, ve škole i mezi cizími lidmi jsou pochopitelně ostýchavější nejmladší žáci.

Zdrojem je pravděpodobně odmítání svobodného vyjadřování dětí. Například 20 % dětí udává, že ve škole nemůže vyjádřit svůj názor (méně často chlapci, žáci 8. tříd), doma udávají mladší žáci častěji možnost projevit svůj názor, na veřejnosti se méně ostýchají starší žáci. Na druhou stranu pozitivní vztah k otevřenějšímu vyjadřování názorů dítěte přímo úměrně souvisí s oceňováním a dodržováním zákonů ve vztahu k dětem a Úmluvy.

Z charakteru lidské komunikace je pochopitelné, že dvě pětiny žáků se svými názory nechtějí nikoho zbytečně dotknout, na druhou stranu třetina z nich se bojí důsledků svobodného vyjadřování svých názorů. Dívky a nejmladší žáci udávají, že se nechtějí někoho dotknout (o 14 bodů), chlapci nechtějí mít nepříjemnosti. Udávaná znalost Úmluvy vede k vyšší otevřenosti při vyjadřování ve škole.

Možnosti dětí v diskusích si ověřovat své názory jsou rovněž omezené. Takovou možnost uvádí ve vztahu ke škole (27 % žáků ZŠ, 38 % středoškoláků), úřadům (16 % a 21 %), rodině (84 % a 89 %).

Článek 15 - Svoboda sdružování

Jen zanedbatelný podíl dotázaných (zhruba každý patnáctý) uvádí, že má velmi málo kamarádů. Rodiče ve vztahu ke kamarádům svých dětí jsou vcelku liberální, většina se zajímá o to, s kým jejich dítě kamarádí, zákazy uplatňuje necelých 10 % rodičů, zhruba tolik rodičů se o to, s kým jejich dítě tráví volný čas, nezajímá. Zákazy kamarádů děti chápou jako porušování svých zájmů.

Tři čtvrtiny rodičů by své dítě neomezovaly v docházce do nějakého kroužku či v členství ve sdružení. Roli hrají i hmotné poměry rodin (20 %). Rodiče jako překážku označují jen 2 % respondentů.

Jen necelá pětina respondentů z řad žáků základních škol uvádí, že se neúčastní aktivit žádného sdružení či organizace. Nejoblíbenější jsou sportovní organizace (42 % dotázaných). U žáků ZŠ není patrný přílišný rozdíl podle pohlaví (nevýznamně u dívek ve prospěch kulturních organizací, statisticky významně ve prospěch organizací zabývajících se životním prostředím, u chlapců ve prospěch sportovních organizací).

Členem sdružení, spolku či zájmové organizace je 27 % středoškoláků.

Článek 16 - Ochrana soukromí

Nemalá část rodičů (jedna třetina u žáků, jedna čtvrtina u středoškoláků) se uchyluje k vnikání do soukromí svých dětí. Nejčastěji je to školní taška (36 % u žáků ZŠ a 18 % u žáků SŠ) a kapsy oblečení (32 % a 24 %), dále jde o dopisy (15 % a 11 %), obsah PC (18 % a 9 %), telefonáty (22 % a 16 %).

Podobných porušení soukromí se po kamarádech dopouští nejčastěji učitelé (19 % případů, podíl těchto případů narůstá s velikostí sídla). Soukromí žáků učitelé příliš nectí ani u středoškoláků (12 %).

Článek 17 - Přístup k vhodným informacím

Děti se cítí nejvíce informovány o věcech týkajících se jejich koníčků, lásky, nebezpečnosti drog. Nejméně se cítí informováni o možnostech pracovního uplatnění (36 % žáků ZŠ a 40 % žáků SŠ), o svých právech (29 % žáků), o svém majetku (26 % a 28 %), o rodičovství (19 % a 21 %), i o možnostech studovat, připravovat se na povolání (16 % a 28 %) a o problematice HIV/AIDS (12 % a 7 %).

Základním, potencionálním zdrojem informací jsou pro obě skupiny respondentů rodina (85% žáků a 81 % studentů), kamarádi (75 %, 75 %) a škola (71 %, 68 %).

Žáci základních škol podle výsledků našeho výzkumu poměrně často používají moderní komunikační techniku. U žáků ZŠ alespoň jednou týdně používá mobilní telefon 87 %, Internet 57 % žáků, e-mail 36 % žáků.

Informační přínos medií je oceňován diferencovaně. Nejvýše je oceňován přínos ČT1 (80 % žáků ZŠ a 84 % středoškoláků), rádia (76 % a 73 %), TV Nova (74 % a 59 %), ČT2 (63 % a 72 %), TV Prima (60 % a 53 %). Přes pozitivní hodnocení přínosu médií k rozšiřování vědomostí (informací), se ukazuje, že s věkem obecně klesá (mimo ČT 2 a ČT1) význam medií.

Televize vysílají široké spektrum pořadů určených nejrozličnějším skupinám diváků a děti mohou sledovat i pořady problémové. Proto je nutné, aby s nimi rodiče o programech diskutovali a korigovali případné problémy (činí tak pouze 52 % rodičů žáků).

Média uvádí celou řadu výchovných a vzdělávacích pořadů, tyto pořady jsou ve školní výuce využívány spíše nedostatečně (využívání TV konstatuje cca 20 %, videa cca 50 %).

Zhruba tři čtvrtiny respondentů konstatují, že vychází dost vhodných knih pro jejich věkovou kategorii (u středoškoláků jde o 72 %).

Článek 19 - Ochrana před násilím a zanedbáváním

Vyloženě negativně hodnotí chování rodičů ke své osobě velmi malý podíl dětí (5 % pro otce a 2 % pro matky) a dospívajících (7 a 2 %).

Nejčastějším výchovným prostředkem u žáků základních škol je napomínání, okolo 55 - 60% rodičů ukládá dětem domácí práce, křičí na děti a používá lehké tělesné tresty, těžké tělesné tresty užívá až 7 % rodičů žáků základních škol. U středoškoláků dochází k poklesu lehkých tělesných trestů (konec konců jsou i fyzicky zdatnější), zákazu PC, TV a videa a zákazu chodit ven, naopak narůstá podíl zákazů četby knih.

Těžší tělesné tresty u žáků klesají s věkem dotázaných (výprask dostává občas nebo často 21 % nejmladších oproti 12 % u nejstarších), brutálnější tresty pak klesají z 11 % na 6 %. U středoškoláků jde o 8 %. Často a bolestivě trestá své děti 4 - 10 % rodičů.

Nejčastěji rodiče trestají své děti dlaní ruky (64 %). Údery pěsti používají 4 % rodičů, údery nohou 7 %. Způsoby trestání se dosti často kombinují, např. rodiče trestají své děti občas a často úderem dlaně, je v 18 % případů občas a často trestají i vařečkou, v 7 % případů řemenem nebo do nich kopou.

Z údajů o frekvenci těžších tělesných trestů lze soudit, že 3 % dětí jsou bita dosti často (od několikrát měsíčně až po denně). Četnost trestů nesouvisí s pohlavím respondentů, ale klesá s ročníkem školní docházky. Dvě třetiny rodičů nepoužívají vůči svým dětem tělesné tresty, častěji je užívá okolo 7 % rodičů.

Podle našeho výzkumu byly v souboru žáků základní školy šikanovány v předškolním věku 3 % dětí, v období školní docházky pak již 16 %. U středoškoláků vypadá situace podobně: v předškolním věku bylo šikanováno 5 %, v období školní docházky pak již 16 %, v současnosti 5% respondentů. Zabránit šikaně osobní angažovaností se pokusilo 29 % žáků (25 % středoškoláků), dospělým to oznámilo cca 11 % respondentů, bálo se cokoliv udělat 5 % a nezasahovalo cca 10 % dotázaných.

Většina respondentů nebyla sexuálně obtěžována, v období základní školy dotazovaní udávají obtěžování v 6 % případů, středoškoláci pro současnost udávají obtěžování v 5 % případů.

Opakované sexuální obtěžování na ZŠ je častější v největších městech (zdrojem jsou hlavně spolužáci) a projevuje se v možnosti poskytnout za určitých okolností sex za úplatu. U dětí ze základních škol se obtěžování častěji dopouštějí spolužáci a vrstevníci (7 % oproti 4 % dospělých), u středoškoláků se situace vyrovnává ve prospěch dospělých osob (11 % oproti 10 % dospělých).

Článek 24 - Zdraví

Co do subjektivního hodnocení zdravotního stavu se cítí lépe žáci (66 %) oproti 59 % případů u středoškoláků.

Více než desetina (13 %) žáků nedostatečně využívá možnosti lékařské prevence (u středoškoláků jde o 21 %).

Pětina rodičů žáků nedbá příliš na zdravou životosprávu dětí, 10 % se nestará o bezpečnost svých dětí (úrazy), a to bez ohledu na pohlaví svých potomků. U nejmladších dětí rodiče dbají na dostatek vitamínů a zdravou stravu (o 13 a 9 bodů častěji oproti nejstarším respondentům).

Téměř třetina (29 %) rodičů středoškoláků nedbá příliš na zdravou životosprávu svých potomků. Péče o dospívající se podle pohlaví a věku neliší.

Dvě třetiny dotázaných v zájmu svého zdraví rekreačně sportují, 49 % žáků (39 % středoškoláků) se snaží udržovat zdravou životosprávu, třetina kontroluje svou tělesnou hmotnost.

Článek 27 - Životní úroveň

Životní úroveň svých rodin většina respondentů považuje za dobrou (u středoškoláků dochází k posunu ve prospěch kategorie „spíše dobrou“). Špatnou a spíše špatnou životní úroveň udává 4 % žáků a 7 % studentů.

Udávaná výše životní úrovně závisí na vzdělání otce (nejvyšší u maturantů), nezávisí na velikosti obce.

Podle žáků ZŠ má 97 % rodin rádio, televizi 95 %, video 80 %, počítač 80 % (u studentů 66%), Internet 53 % (u studentů 44 %), mobilní telefon vlastní 91 % středoškoláků. Vlastní pokoj má 72 % žáků (u studentů 66 %).

Každý téměř osmý žák ZŠ udává, že jejich rodiny musí s penězi zacházet úsporně, u středoškoláků jde o 27 % dotázaných.

Kapesné pravidelně dostává polovina dětí, 15 % ho nedostává vůbec. Většině žáků kapesné postačuje, 15 % z nich uvádí opak. Středoškoláci pocítují větší nedostatek - 27 % z nich uvádí, že jim kapesné nepostačuje.

Dvě třetiny žáků ZŠ musí vystačit s kapesným do 400 Kč, (u studentů již jen 44 %). Do 200 Kč se nejčastěji pohybují žáci 7. ročníků, nejstarší dotázaní na ZŠ mají k dispozici částky až do 1000 Kč. U středoškoláků kapesné narůstá plynule s věkem (do 400 Kč má kapesné 44 % respondentů, 31 % má k dispozici 400 až 1000 Kč, 17 % dostává více než 1000 Kč měsíčně).

Článek 28 - Vzdělání

Většina (90 %) žáků základních škol na škole oceňuje především dobré kamarády, získání vědomostí oceňuje 73 %, 45 % žáků učení nebaví a 29 % žáků se docházce do školy rádo vyhne.

Obliba školy mimo jiné souvisí s chováním učitelů (negativní zkušenosti jsou asociovány s absencemi žáků). Všeobecně s ročníkem školní docházky klesá obliba školy (zejména klesá hodnocení učitelů). Oblíbenost učitelů klesá s velikostí obce (nejmenší obliba je ve městech nad 100 tis. obyvatel).

Špatné chování k žákům signalizuje 12 % žáků základních škol a 8 % středoškoláků. Chlapci se třikrát častěji než děvčata domnívají, že se k nim učitelé chovají špatně. Toto hodnocení nezávisí na ročníku školní docházky. Chování učitelů je negativně posuzováno ve městech od 5 do 20 tis. obyvatel a v největších městech.

Nejčastější problémy žáků základních škol jsou spojeny s učiteli (žáci 9. tříd), přípravou do školy a prospěchem (žáci 8. tříd). Chlapci častěji udávají problémy s učiteli, s přípravou do školy, dívky častěji s tělocvikem. Problémy s učiteli a s prospěchem jsou charakteristické pro největší města. Problémy ve škole se obecně rovněž odvíjejí od chování učitelů.

Necelá třetina žáků uvedla, že se někdy vyhnula škole (středoškoláci, pravděpodobně vzhledem k delší zkušenosti se školou tak učinili ve 42 % případů). Občasné záškoláctví některých žáků základních škol je 37 % jejich rodiči tolerováno.

Téměř 90 % dotázaných žáků ZŠ kladně oceňuje vliv vzdělání na budoucnost jedince, a to bez ohledu na pohlaví a ročník školní docházky, u středoškoláků jde o 83 %.

Na hodnocení významu vzdělání má vliv posuzované jednání učitelů (laskavost, pomoc učitelů, spravedlivost atd. vedou k zájmu o vzdělání jako zdroje sociálního vzestupu, respektive k jeho odmítání). Učitelé tak vedle rodičů představují významný zdroj postojů dětí vůči vzdělání a tedy i budoucnosti dětí.

O školní výsledky dětí se nezajímá 6 % rodičů žáků ZŠ a 11 % rodičů středoškoláků.

V životních plánech našich respondentů hraje nejvyšší roli studium na středních odborných školách (49 %), zájem o gymnázia je pravděpodobně snížen tím, že ze základních škol odešli žáci přijatí na víceletá gymnázia. Zájem o učební obory je malý (v případě nematuritních oborů jde jen o každé 20. dítě). Tři čtvrtiny středoškolské mládeže chtějí dále studovat.

Článek 29 - Cíle výchovy

Většina rodičů oceňuje význam vzdělání (75 %), vede děti k poslušnosti ve škole (52 %), na druhou stranu jsou i ke škole kritičtí.

Rodiče podle dotázaných zdůrazňují ve výchově poslušnost (73 % u žáků a 67 % u středoškoláků), dobrý vztah ke starší generaci (54 % a 53 %), přírodě (40 % a 36 %) a rovnosti lidí (41 % a 44 %). Negativní je situace u 5 – 8 % dětí.

Kromě cílů výchovy je důležitý i styl výchovy, mimo jiné i náročnost rodičů na děti. Skutečnost, že jim rodiče ukládají příliš povinností, uvádějí mírně častěji žáci základních škol (21% u žáků ZŠ a 16 % u středoškoláků). Diskusi o oprávněnosti požadavků připouští častěji rodiče středoškoláků (48 % oproti 38 % žáků). Demokratický styl výchovy používá 40 – 50 % rodičů.

Článek 31 - Volný čas

Téměř 60 % žáků má dostatek volného času a není rodiči omezováno (u středoškoláků jde o 52%), omezováno se cítí 30 % žáků a 34 % středoškoláků (více jsou vedeni k domácím pracím).

Většina dětí je pravděpodobně spokojena s množstvím volného času, který tráví s rodiči (nespokojeno je cca 10 % dotázaných). Proces dospívání ovlivňuje požadavky dětí na trávení volného času s rodiči (snižuje je).

Více než dvě pětiny žáků tráví volný čas nejčastěji s rodiči při práci v domácnosti, na dovolených, či při sledování televize (nejméně při kulturních akcích).

Rozhodování o volném času žáků je jen ve 4 % zcela v rukou rodičů (což je i podíl dětí nespokojených s možností ovlivňovat svůj volný čas). Podle chlapců jsou to častěji oni sami, kdo rozhodují o trávení volného času (o 7 bodů častěji), dívky spíše jednají po dohodě s rodiči.

Okolo 70 – 80 % respondentů uvádí, že může sledovat televizi (zejména o víkendu). Striktnější přístup rodičů ve všední dny konstatuje 6 – 8 % respondentů (2 % o víkendu). Televizi nesleduje vůbec zanedbatelný podíl dětí.

Jen dvě pětiny rodičů žáků základních škol provádějí určitou kontrolu toho, co jejich děti sledují v televizi. Pohlaví v tomto ohledu nediferencuje.

Středoškoláci mají oproti žákům relativně méně času na odpočinek (dostatek ho má 51 % žáků ZŠ a jen 31 % středoškoláků). Co se týká nedostatku času na odpočinek, situace je téměř stejná.

Článek 32. Dětská práce

Děti jsou vedeny k práci v domácnosti (49 % žáků ZŠ a 45 % středoškoláků), pomoci příbuzným (17% a 12 %). Práci v rodinné firmě udává 11 % žáků a 13 % středoškoláků, brigády (8 % a 28 %). Dívky častěji pomáhají s úklidem (zčásti i příbuzným a sousedům), chlapci častěji chodí na brigády.

Za tyto své aktivity většina dětí pravděpodobně nedostává velké finanční částky (opak udává 12 % žáků a 21% středoškoláků). Jsou to častěji žáci nejvyššího ročníku ZŠ, kteří uvádějí, že jde spíše o kapesné. U středoškoláků jsou brigády finančně zajímavější než ostatní činnosti.

Práce ve firmě není zdrojem požadavků na vlastní výdělek dítěte (spíše je to práce v domácnosti, kde děti dostávají často přílepkování ke kapesnému, nebo je na ni kapesné vázáno).

Většina dětí plánuje za možnost dětí pracovat (zejména jde o potřebu peněz a jistou nezávislost na rodičích – 45 % a potřeby přípravy na povolání – 35 %).

Článek 33 - Zneužívání drog

Výzkum prokázal, že značná většina dětí z obou souborů někdy okusila alkohol (pivo 86 % žáků a 91 % středoškoláků, lihoviny 51 % a 83 %) a více než polovina žáků ZŠ cigarety (55 % oproti 69 % u středoškoláků). Tzv. „měkké“ drogy (marihuana) zkusilo 16 % žáků a 36 % středoškoláků, u tvrdých drog je vyzkoušelo podle typu 1 - 2 % žáků, u středoškoláků je v popředí lysohlávka (9 %) a extáze (zkusilo jí 7 %).

Aktuálně - v době výzkumu - pily pivo (podobně i víno) zhruba dvě pětiny žáků základních škol, 5 % požívalo marihuanu, nejméně 1 % experimentovalo s jinými drogami. Nejvyšší asociaci nacházíme mezi základními návykovými látkami (alkohol ve všech podobách a nikotin v asociaci s marihuanou). Středoškolská drogová scéna je již bohatší, tři pětiny respondentů požívaly v době konání výzkumu pivo a víno, dvě pětiny kouřily, 16 % požívalo marihuanu.

Středoškoláci představují silnější kuřáky než žáci ZŠ, určitou závislost na nikotinu můžeme předpokládat u 6 % dotázaných středoškoláků.

Podobně je tomu i u alkoholu, kde např. více než 5 sklenic pije (samozřejmě z těch, kdo pije alkohol) týdně 17 % středoškoláků a jen 4 % žáků ZŠ.

Okolo 7 % středoškoláků kouří marihuanu již vcelku pravidelně, jedna sedmina středoškoláků pravděpodobně kouří marihuanu v partě (kouří necelý joint).

Data naznačují, že naši středoškolští respondenti začínali s hraním na výherních automatech později než respondenti ze základních škol. Většina respondentů za hru neutrací značné obnosy (pokud nehraje příliš často). S ohledem na velikost kapesného respondentů lze konstatovat, že okolo 4 % dětí z obou souborů může mít s automaty obtíže.

Školy mají své úkoly v prevenci, každá škola by měla mít školního metodika prevence zneužívání drog. Přesto téměř polovina dotázaných přijímaná opatření škol nepovažuje za dostatečná, nejvýše tyto aktivity hodnotí žáci 7. ročníků a nejmladší středoškoláci.

Článek 34 - Sexuální zneužívání

Vzhledem k trestní úpravě, kdy je pohlavní styk s osobou mladší než 15 let pokládán za trestný čin, můžeme považovat obtěžování 4 % žáků základních škol dospělými osobami za jev v rozporu s článkem 34 Úmluvy (svádění k nezákonné sexuální činnosti).

O pornografii se aktivně zajímá 11 % dotázaných (podíl je konstantní vzhledem k věku), vůbec se o ni nezajímá 46 % žáků a 38 % středoškoláků. O pornografii se nezajímá 71 % dívek a jen 26 % chlapců (líbí se 18 % chlapců a jen 3 % dívek).

Možnosti zabývat se pornografickými časopisy, videozáznamy, filmy aj. nacházejí respondenti nejčastěji doma (časopisy - 11 % u žáků ZŠ a 17 % u žáků SŠ), nebo v rodinách kamarádů (18 % a 15 %), často je využíván Internet (cca 13 % pro časopisy a cca 19 % pro video).

Téměř každý osmý středoškolák (8 % žáků) by byl ochoten poskytnout za peníze určitou sexuální službu (souloz pak 2% žáků ZŠ a 4 % žáků SŠ).

Ochota k poskytnutí určitých sexuálních služeb souvisí do jisté míry s kontaktem s pornografií (např. ti, kdo získávají pornografii od starších známých, jsou teoreticky ochotni poskytnout sex za úplatu z jedné čtvrtiny případů).

Článek 40. Justice pro mladistvé

Do kontaktu s policií se nedostalo 70 % respondentů (68 % chlapců, 75 % dívek), u ostatních šlo o doklady či poskytnutí svědectví. Chlapci se do kontaktu s policií dostali častěji jako svědci, poškození a pachatelé trestných činů. Přestupci i pachatelé si stěžují na chování policie (neochota i hrubost), pachatelé navíc nesouhlasí se snížením věku trestní odpovědnosti dětí a uvádí, že Úmluva není policií dodržována.

Středoškoláci jsou vůči policii výrazně kritičtější (hrubost a agresivitu udává 10 % žáků základních škol a 14 % středoškoláků).

Třetina žáků (58 % středoškoláků) je nespokojena s tím, jak se policie stará o bezpečnost dětí. Míra spokojenosti není asociována s pohlavím, ale narůstá s věkem.

Necelé dvě pětiny žáků ZŠ jsou přesvědčeny, že beztrestnost dle trestního zákona do 15 let je správná.

Oba soubory považují své znalosti práv a povinností z přibližně 70 % za dostatečné. Nejvýznamnějším zdrojem informací o právech a povinnostech je podle dotázaných škola (49 % u žáků ZŠ a 41 % středoškoláků), následovaná rodinou (43 % a 38 %), významným zdrojem je i tisk (24 % a 30 %) a televize (35 % a 34 %). U ostatních položek jsou to dívky, které je označují za zdroje jen částečné.

Jen zhruba polovina respondentů z obou souborů se domnívá, že náš právní řád dostatečně chrání základní, podstatná práva dětí. Co do dodržování práv dětí jsou respondenti skeptičtí – udává ho jen třetina dotázaných.

Článek 42 - Povinnost informovat o zásadách a ustanovení Úmluvy

Povědomí o existenci Úmluvy udává necelá polovina dotázaných. Diference ve vztahu k pohlaví a ročníku nejsou statisticky významné. U středoškoláků jde o nejstarší respondenty.

Respondenti nemají správnou představu o povaze Úmluvy o právech dítěte. Okolo 70 % dotázaných správnou odpověď nezná, pětina se správné odpovědi blíží, správnou odpověď uvedlo 7 % žáků a 11 % středoškoláků.

Část středoškoláků se domnívá, že se jich Úmluva netýká, cca 30 % těch, kteří ve věku 15 - 16 let uvádí, že se jich Úmluva netýká, ledacos napovídá o informacích, které se k dospívajícím dostávají.

Pro znalost Úmluvy má nejvyšší význam škola (ve výuce se s ní setkalo 33 % žáků ZŠ a 21 % středoškoláků), Úmluvu četlo 11 % žáků ZŠ a 7 % žáků SŠ. Media jako zdroj uvádí v průměru 14 % žáků a 19 % středoškoláků).

Dobře a spíše dobře zná Úmluvu 16 % žáků a 9 % středoškoláků.

Na základě komparace souborů dětí se souborem dospělých lze konstatovat, že nevyšší povědomí o existenci Úmluvy mají učitelé a členové NNO, nejnižší děti a středoškoláci. Lepší znalost Úmluvy udává 52 % učitelů. Téměř identická udávaná znalost Úmluvy u středoškoláků a „veřejnosti“ (mladí rodiče či starší doprovod menších dětí) je varující. Vyšší znalost Úmluvy u žáků ZŠ oproti středoškolákům naznačuje, že seznamování dětí s Úmluvou se rozběhlo až v posledním období a že na středních školách jí není stále věnována dostatečná pozornost.

Výsledky faktorových analýz

Vzhledem k tomu, že provedená korelační analýza přinášela do jisté míry neuspokojivé výsledky (řada očekávaných korelací byla statisticky nevýznamná, popřípadě velmi slabá), což ve svém souhrnu dávalo možnost předpokládat, že v některých případech by mohly být interpretovány zprostředkované korelace, byly zpracovány faktorové analýzy za jednotlivé soubory respondentů.

Ve vztahu k **pohlaví** se objevily následující faktory: používání IT (vč. vyšší životní úroveň domácností a vzdělání rodičů), neúplná rodina (vztahy rodičů a dítěte), zájem o pornografii, sexuální obtěžování trvalejšího rázu (zdrojem je rodina, příbuzní) a diskriminace.

Ve vztahu k **věku** se objevily následující faktory: zdraví dítěte (zájem rodičů, zdravý životní styl), participace na úrovni obce a dále zneužívání měkkých drog (alkohol, nikotin, hašiš, včetně záškoláctví).

S ohledem na jednotlivé články Úmluvy nám faktorová analýza nabídla následující výsledky:

Dva faktory se dotýkají rodiny: první lze označit jako „optimální rodina“ (nedochází k narušování zájmů dítěte, dítě má možnost diskuse, rodiče se k němu chovají dobře, vyhýbají se užívání trestů, dítě se cítí bezpečně jak doma, tak v bydlšti i obci, rodina vykazuje dobrou životní úroveň, dítě má dost volného času a rodiče mu neukládají příliš mnoho povinností – články 3, 13, 19, 27, 31), druhý faktor popisuje zájem rodičů o dítě (problematika zdraví), dítě se vystříháva alkoholu a nikotinu, tráví hodně času s rodiči a má celkově dobrý vztah k matce (články 24, 31).

Faktory vztahující se k jednotlivým článkům:

- k článku 2 se vztahuje faktor odrážející existenci diskriminace (vč. porušení zájmů ve škole),
- k článku 13 se vztahují tři faktory: „možnost diskutovat“ s učiteli a úředníky (vč. dobré informovanosti, participace na úrovni obce a nakonec zájem dětí mít větší vliv na rozhodování o věcech, které se jich týkají,
- k článku 15 se vztahuje faktor ukazující, že členství ve sdružení může být vícenásobné,
- k článku 17 se vztahuje faktor aktivního vyhledávání informací,
- k článku 16 se vztahuje faktor postihující skupinu dětí, u nichž dochází k porušování soukromí,
- k článku 19 se vztahují tři faktory: rodina bez trestů, netrestání za školní výsledky a faktor sexuálního obtěžování v závadových rodinách (výskyt pornografie a těžších trestů),
- k článku 27 se vztahuje faktor vyšší životní úroveň (vč. využívání informačních technologií),
- k článku 28 se vztahují faktory „dobré školy“, faktor problémů s prospěchem (v kombinaci s vyčleňováním z kolektivu) a u středoškoláků faktor předpokladu realizace profesních plánů pro školy (vč. existence žakovské rady),
- k článku 29 se vztahuje faktor „vedení k pozitivním hodnotám“,
- k článku 33 se vztahují faktory vyhýbání se alkoholu a marihuaně a neexperimentování s drogami,
- k článku 34 se vztahuje faktor zájmu o pornografii,
- k článku 42 se vztahuje faktor spokojenosti s naplňováním Úmluvy (vč. její znalosti).

Popis výběrových souborů

Soubor starších školních dětí tvořilo 2495 respondentů, soubor středoškoláků tvořilo 1285 dotázaných.

Ve zkoumaném vzorku dětí navštěvujících základní školu bylo 49 % dívek (u středoškolské mládeže 48 %). U žáků ZŠ byl 7. ročník zastoupen 33 %, 8. ročník 34 %, 9. ročník 30 %. Podle typu střední školy studovalo střední odbornou školu 33 % respondentů, gymnázium 32 %, SOU - maturitní obor 17 % a SOU - nematuritní obor 15 % dotázaných.

Tabulka: **Věk respondentů**

	ZŠ	SŠ
méně než 13 let	5	-
13 let	30	-
14 let	33	-
15 let	24	10
více než 15 let	5	-
16 let	-	38
17 let	-	50

Tabulka: **Vzdělání rodičů**

	ZŠ		SŠ	
	matka	otec	otec	matka
základní	6	7	5	7
vyučen, střední bez maturity	19	24	35	27
střední s maturitou	49	39	33	43
vysokoškolské	19	22	23	20

Tabulka: **Velikost místa bydliště:**

	ZŠ	SŠ
do 500 obyvatel	15	15
do 2 000 obyvatel	12	12
do 5 000 obyvatel	5	12
do 20 000 obyvatel	14	17
do 100 000 obyvatel	30	22
nad 100 000 obyvatel	16	18

Monitorování implementace Úmluvy o právech dítěte

***Výsledky tohoto výzkumu je možno využívat pouze
na základě výslovného písemného souhlasu
Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy***

*Zpracováno na základě výsledků a závěrečné zprávy výzkumného projektu zadaného MŠMT
„Monitorování implementace Úmluvy o právech dítěte a stavu, situace a postavení dětí v ČR“
Projekt byl zpracován Institutem dětí a mládeže MŠMT (odpovědný řešitel PhDr. František Pelka).*

*Vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
odbor pro mládež*

Karmelitská 7, 118 12 Praha 1

Tel: + 420 257 193 111

Fax: + 420 257 193 798

www.msmt.cz

Praha 2003